

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально – науковий інститут економіки
Фінансово-економічний факультет
Кафедра міжнародних відносин і аудиту
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеню бакалавра

студентки Запорожець Дар'ї Сергіївни

академічної групи 291-18-1

(шифр)

спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(офіційна назва)

на тему: «Держава та діаспора в міжнародних відносинах XXI ст.»

(назва за наказом ректора)

	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
Керівник роботи	Пашков В.О.		
Рецензент			
Нормоконтроль	Пашкевич М.С.		

Дніпро
2022

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри
міжнародних
відносин і аудиту
Пашкевич М.С.
(підпис) (прізвище, ініціали)

«__» _____ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеню роботи ступеню бакалавра

Студентці Запорожець Д. С. академічної групи 291-18-1
(прізвище та ініціали) (шифр)
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

(офіційна назва)

на тему:

«Держава та діаспора в міжнародних відносинах ХХІ ст.»

затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» № 254-с від 12 травня 2022 р.

Розділ	Зміст	Термін
1	ДІАСПОРИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ	20.04.22 - 02.05.22
2	ПОЛІТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ВЛАСНИХ ДІАСПОР	03.05.22- 20.05.22
3	УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ	21.05.22- 08.06.22

Завдання видано

_____ (підпис керівника)

Пашкевич М.С.
(прізвище, ініціали)

Дата видачі 20.04.2022 р.

Дата подання до екзаменаційної комісії 10.06.2022 р.

Прийнято до виконання

_____ (підпис)

Запорожець Д.С.
(прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота: 63 с., 0 рис., 2 табл., 57 літер., 1 додаток.

Предметом роботи є діаспора як учасник міжнародних відносин.

Метою роботи є визначення ролі та місця відносин держави та діаспори у сучасних міжнародних відносинах.

Методологічною основою дослідження роботи склали історичний та компаративний методи, системний підхід. Також широке використання у роботі знайшли загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукція.

Результати дослідження та їх новизна. У роботі висвітлені різні підходи до розуміння поняття «діаспора», його еволюція у науковому дискурсі; проаналізована роль та діяльність діаспор як акторів міжнародних відносин, можливі вигоди від побудови взаємовигідних відносин держави та діаспори; проаналізовано зарубіжних досвід реалізації політики держав щодо власних діаспор. Особлива увага приділена висвітленню процесу формування української діаспори та становлення державної політики України щодо неї.

Результати дослідження можуть бути застосовані як в науковій сфері – для подальшого вивчення і розвідок з цієї проблематики, так і в освітньому процесі – при розробці спецкурсів.

Перелік ключових слів: ДІАСПОРА, ДІАСПОРАЛЬНА ПОЛІТИКА, ЗАКОРДОННІ УКРАЇНЦІ, ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ, ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА.

RESUME

The graduation research of the fourth-year student Daria Zaporozhets (NTU DP, Faculty of Finance and Economics, Department of International Relations and Audit). This work deals with exploring the phenomena of diaspora, its definitions, and particularities, and its place in the XXI century international relations.

The work is interesting for students, historians, and politicians. In addition, these results are applicable for further analysis of this topic and can serve as a basis for researching «Diaspora» as an actor in international politics.

Bibliogr. 57. Tables 2. Ill. 0.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ДІАСПОРИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ.....	9
1.1. Поняття та становлення діаспори.....	9
1.2. Роль діаспори у міжнародних відносинах	15
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ВЛАСНИХ ДІАСПОР	22
2.1. Політика країн щодо діаспор (великі нації)	22
2.2. Політика країн щодо діаспори (малі нації).....	33
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ ...	39
3.1. Сучасний стан та проблеми української діаспори.....	39
3.2. Державна політика України щодо діаспори.....	45
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56
ДОДАТОК А.....	62

ВСТУП

Діаспора – неоціненне багатство для кожної держави. Проживаючи за кордоном, представники діаспори докладають зусиль для підтримки контактів із Батьківщиною, активно створюють і розвивають громадські організації, які прославляють країну на міжнародному рівні. Розвиваючись і модернізуючись, кожна країна прагне налагодити відносини з діаспорою для просування національних інтересів та посилення позицій у світі.

Політичні зв'язки, капітали, людський потенціал діаспор можуть стати потужним ресурсом прискорення соціально-економічної модернізації України, завершення демократичної консолідації і побудови успішної нації.

Останні десятиліття, діаспори з'являються на міжнародній арені, стаючи активними акторами, тому безпосередньо мають вплив на розвиток зовнішньої політики. Розвиток інформаційних технологій має вплив на розвиток публічної дипломатії, а національні діаспори все частіше стають суб'єктами публічної дипломатії країн походження.

За межами України проживає велика кількість українців. Соціально-економічні, політичні чинники, а також не сприятливі історичні події в минулому призвели до того, що станом на 2019 р. за кордоном проживає до 20 млн. українців. Це розселення призвело до формування української діаспори – однієї з найбільшої у світі.

Маючи великий вплив на міжнародне суспільство, українська діаспора активно сприяє розвитку та утвердженню позитивного іміджу України на міжнародній арені. Якщо розвивати ці відносини, вдосконалювати їх, організувати тісну співпрацю між Україною та діаспорою, то діаспора може стати величезним ресурсом для країни у реалізації зовнішньої політики, а також розвитку економічних і культурних відносин із зарубіжними країнами.

Здобувши незалежність, Україна одразу почала отримувати допомогу та визнання у світі від діаспори, однак попри певні досягнення, на жаль, взаємодія

діаспори та української держави не є надто ефективною, а великий потенціал закордонних українців залишається майже незадіяним у розбудові країни.

Тому виявлення проблеми недоліків у державній політиці щодо діаспори, порівняння вітчизняного досвіду із зарубіжними, є актуальним і корисним.

Актуальність дослідження полягає у тому, що діаспора відіграє важливу роль у житті країни, її культурі та новітніх державотворчих процесах. Більшість держав прагне розвивати міцні зв'язки з власною діаспорою, встановлювати взаємовигідні відносини та отримувати від них різнобічну допомогу.

Об'єктом дослідження виступає феномен діаспори, її становлення та механізми функціонування та відносин з історичною батьківщиною. Предметом дослідження є діаспора як учасник міжнародних відносин.

Мета роботи полягає у визначенні ролі та місця відносин держави та діаспори у сучасних міжнародних відносинах. Досягнення поставленої мети здійснюється за допомогою вирішення наступних завдань:

- визначення поняття «діаспора» та її становлення;
- визначення ролі діаспори у міжнародних відносинах;
- аналіз інструментів у політиці країн щодо діаспори з великими націями;
- аналіз інструментів у політиці країн щодо діаспори з малими націями;
- визначення сучасного стану та проблем української діаспори;
- аналіз інструментів у політиці України щодо діаспори.

У першому розділі розкривається поняття «діаспора» та аналізується методологічна база цього поняття. Визначається роль діаспори у міжнародних відносинах та її вплив на міжнародну політику і міжнародних акторів.

У другому розділі аналізується політика країн світу щодо діаспори, порівнюючи досвід умовно «великих та малих» країн. У третьому розділі визначається стан української діаспори в світі, її розмір, причини виникнення. Аналізуються інструменти державної політики України щодо діаспори, встановлюються її недоліки та даються рекомендації щодо її покращення.

Методи дослідження роботи зумовлені вибором об'єкту і предмету дослідження, метою і поставленими у вступі завданнями. Методологічну

основу дослідження склали історичний та компаративний методи, системний підхід. Використання історичного методу дозволило висвітлити виникнення та еволюцію розуміння поняття «діаспора» серед науковців, а також процеси формування політики держав відносно власних діаспор. Компаративний метод уможливив виокремлення спільні та відмінні риси у становленні відносин між державами і діаспорами, а також порівняння досвіду різних країн. Окрім того, у роботі використовуються загальнонаукові методи аналізу, синтезу, індукції.

Отримані у роботі результати пройшли апробацію. Окремі її положення були опубліковані у статті у фаховому журналі.

Пашков В. Запорожець Д. Держава та діаспора в міжнародних відносинах XXI ст.: зарубіжний досвід й уроки для України. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2020. №1. С. 40-52.

Структура дослідження обумовлена завданнями та предметом дослідження. Бакалаврська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальних обсяг роботи становить 63 сторінки, у тому числі 6 сторінок використаних джерел (57) посилань .

РОЗДІЛ 1. ДІАСПОРИ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

1.1. Поняття та становлення діаспори

Діаспори представляють собою мобілізовані групи, які об'єднуються колективним почуттям ідентичності та спільними інтересами, поступово стають надзвичайно важливим явищем у міжнародній політиці. Діаспори безпосередньо беруть участь у двосторонніх відносинах між державами, так як вони є учасниками соціальних та фінансових інвестицій як мінімум для двох націй одночасно. В умовах глобалізації роль етнічних груп, діаспор, які сформувались в результаті міграції та зміни державних кордонів, зростає. Як показують події в різних куточках світу, діаспори стрімко перетворюються в суб'єкт міжнародної політики та права, який є вагомим в сучасному світі.

Діаспора – поняття складне та багатогранне. Останнім часом це слово почало використовуватись дослідниками як науковий термін. Діаспора як явище виникла давно, але як науковий термін вживається відносно недавно. Багато науковців з різних країн приділяють увагу цій темі і мають свої уявлення на рахунок того, які етапи пройшли дослідження діаспори.

Так, наприклад, Т. Кондратьєва вважає, що лише з кінця 1970-1980-х рр науковці почали досліджувати теми діаспори. Відбулось це через те, що в той період міграційні процеси набули глобального характеру. Великі маси людей переміщались в інші країни. Опинившись в новому середовищі, вони намагались або знайти собі місце серед уже сформованих іммігрантських об'єднань, або сформувати нові. Цей процес охопив інтереси тих країн, куди пересувалась найбільша кількість мігрантів. В деяких країнах цей процес охопив всі сфери суспільного життя, тому не міг не відобразитись на внутрішніх процесах у країні.

Спочатку дослідження теми діаспори набула поширення на Заході, потім – російські та вірменські науковці проводили свої дослідження. Розпад СРСР також сприяв дослідженню цієї теми. Якщо раніше велика кількість етносів

проживала в одній країні, то зараз вони виявились відрізними від свої національних держав. До того ж, важкі соціально-економічні умови стали приводом до великої міграції з колишніх країн СРСР. На чужих землях народи зіткнулись з проблемами пристосування до нового життя, тому тема збереження національної ідентичності була актуальна для них в той час.

У свою чергу американських дослідник Р. Кохейн у книзі «Глобальна діаспора» описав 4 основні етапи, які пройшли дослідження теми діаспори:

1) 1960-1970-ті рр. – з'явилися численні прикладні дослідження щодо розселення ірландських, єврейських, вірменських і африканських громад;

2) 1980-ті рр. – розгляд діаспори шляхом відокремлення характеристик соціальних етнічних груп, які живуть далеко від історичної батьківщини (політичні біженці, іммігранти, пригнічені етнічні меншини та інші);

3) Початок 1990-х рр. – визначення актуальності терміну для розгляду проблем національної ідентичності та міграції;

4) 1997 – до тепер. Четверта фаза досліджень діаспорної тематики, за Р. Кохейном, зумовлена посиленням процесів глобалізації, в умовах яких діяльність діаспор отримує політичний вимір. Сучасні наукові розвідки цього напрямку мають на меті розгляд політичної активності цих груп, можливості використання потенціалу діаспор у міжнародній політиці для зміцнення політичних та соціально-економічних зв'язків між державами [3 с. 70].

Інший дослідник Ю. Поляков в своїх дослідженнях використовує два визначення поняття «діаспори»: етнічна громада, яка знаходиться в іншому етнічному середовищі, та населення будь-якої країни, яке належить до іншої держави культурно та етнічно.

При цьому він вказав на існування іммігрантських діаспор та груп корінних жителів країни, які виявились відірваними від основного місця перебування свого етносу через зміни державних кордонів та інших історичних обставин.

Підходи дослідника В. Тишкова до феномену діаспори розходяться з традиційними, які він вважає об'єктивістськими та не враховують історичної

ситуативності та особистісної ідентифікації індивідів. Поняття «діаспора» представляється йому досить умовним, як не менш умовні його категорії, що супроводжують.

Розглянувши їх, вчений приходять до висновку, що історія, культурна відмінність – це лише основа, на якій виникає феномен діаспори. Однак сама по собі ця основа не є достатньою. «Діаспора, – вважає В. Тишков, – це культурно відмінна спільність на основі уявлення про спільну Батьківщину та колективного зв'язку, групової солідарності та демонстрованого ставлення до Батьківщини, що вибудовуються на цій основі. Якщо немає подібних характеристик, значить, немає діаспори. Інакше кажучи діаспора – це стиль життєвої поведінки, а не жорстка демографічна і більше етнічна реальність, і цим явище відрізняється від решти рутинної міграції» [11 с. 10].

На думку Т. Полоскової, «пояснення поняття діаспори слід розпочати з виділення системотворчих ознак, до яких належать: 1) етнічна ідентичність; 2) спільність культурних цінностей; 3) культурна антитеза, що виражається у прагненні зберегти етнічну, культурну самобутність; 4) уявлення (найчастіше у вигляді архетипу) про наявність загального історичного походження [6 с. 35].

З точки зору політологічного аналізу, для діаспори важливо не лише визнавати себе частиною народу, а й вибудувати стратегію взаємовідносин із державою – формування інститутів і організацій, діяльність яких направлена на збереження та розвиток етнічної ідентичності. Говорячи інакше, діаспора на відміну від етнічної групи завжди впроваджує ініціативу та несе в собі не лише етнокультурний, а й етнополітичний зміст.

Дослідники, які вивчають тему діаспор поділяються на 2 групи. Перша група вважає, що діаспора – явище етнічне, інша – наполягає на тому, що тут має вплив політичний фактор, а тому називає це явище етнополітичним.

Термін «діаспора» має грецьке походження, він походить від слова *diaspeirein* – розсіюватися, розсипатись, роздавати. Вірменська енциклопедія вказує на таке визначення слова «діаспора» – це та частина народу (етнічної спільності), яка проживає за кордонами батьківщини, але при цьому зберігає

свої національні особливості. Діаспора формується в результаті насильного вигнання, політики, геноциду, а також як наслідок певних соціально-історичних факторів.

Британська енциклопедія визначає діаспору як «розсіяння євреїв серед язичників (не євреїв) після Вавилонського вигнання», або ж сукупність євреїв у вигнанні за межами Палестини, сучасної держави Ізраїль. В цьому випадку термін «діаспора» використовувалося лише у відношенні євреїв. Однак вже у ХХ ст. зміст цього поняття розширився і воно стало використовуватись щодо всіх народів та їх частин, що живуть за межами історичної Батьківщини.

Російський дослідник В. Дятлов розуміє діаспору як «особливий тип людських взаємовідносин, як систему формальних і неформальних зв'язків, життєвих стратегій і практик людей, заснованих на спільності результату з "історичної батьківщини", на зусиллях з підтримання способу життя в «розсіянні» [45, с. 293].

Таким чином, говорячи про термін «діаспора» ми маємо на увазі сукупність громад конкретної етнічної групи, які з різних причин об'єктивного і суб'єктивного характеру покинули історичну батьківщину, проживають в різних країнах, зберігають рідну мову, національні традиції, і найголовніше, національну само ідентичність [45, с. 295].

Очевидно, що в умовах глобалізації та транснаціональних змін багато понять потребують переосмислення та переформатування, серед них поняття спільноти мігрантів та діаспори. Вчені додають, що сучасні діаспори набувають нової ознаки – транснаціональності.

Так, А. Кім говорить, що «сучасні діаспори – це особливі соціальні групи, ідентичність яких не визначається конкретним територіальним утворенням, масштаби їх розповсюдження дозволяють говорити про те, що явище діаспоральності набуло вже транснаціональний характер» [6 с. 40].

Розглядаючи проблему діаспоральної транснаціональності, потрібно враховувати два фактори.

1. Політичні та соціально-економічні катаклізми призводять до появи великої різноманітності груп, які переселяються чи зацікавлені в переселенні до інших країн чи територій. До таких груп можна віднести біженців, вимушених переселенців, осіб, які шукають політичний притулок. Внаслідок цього з'явився такий термін як транснаціональний мігрант.

Транснаціональні громади мають спільні інтереси та потреби, які керуються міграційною мотивацією. Наприклад, вони зацікавлені в свободі перетині національних кордонів.

2. Етнічна міграція є базою для виникнення діаспоральних спільнот. Етнічні мігранти зацікавлені в довгостроковому проживанні. Разом із тим, перед ними стоїть нелегкий вибір – успішна адаптація (інтеграція) в нове суспільство чи сепарація (етнокультурне уособлення чи навіть повернення на історичну батьківщину).

Так як в умовах глобалізації етнічна міграція характеризується розсіюванням етнічних груп не в одній, а як мінімум у кількох країнах, формування діаспор призводить до етнокультурного розмаїття в приймаючих суспільствах, створює проблеми збереження ідентичності як колишніх іммігрантів, так і старожитнього населення. Таким чином, без дослідження транснаціональності неможливе розуміння і вирішення долі національних культур в умовах глобалізації тих проблем, які виникають у процесі функціонування діаспор у сучасних суспільствах.

Велика кількість робіт присвячена освітленню теми діаспори, поняттю «діаспора» та розробці загального понятійного апарату.

Дослідження соціологів, етнографів, філософів, політологів, психологів переважно групуються навколо таких проблем діаспори, як методологічна база, визначення поняття, критерії діаспоральності, типологія діаспор, перспективи розвитку тощо.

Існуючі розробки проблеми діаспори можна розділити на такі групи. Перша група – це теоретико-методологічні праці, що заклали основу для

досліджень цієї проблематики. Слід пам'ятати, що у вітчизняній літературі проблема діаспори завжди йшла паралельно з розробкою теорій етносу.

Остання у радянський період знайшла глибоку наукову розробку у 1960-1980-х рр. у працях Ю. Бромлія, Л. Гумільова. У той же час проблема діаспори як окреме питання не розглядалася.

Другу групу складають дослідження, присвячені розробці різних аспектів і особливостей діаспори як специфічного соціального феномену. Першим теоретичним дослідженням про джерела формування, критерії самоорганізації діаспори у вітчизняній літературі стала робота Т. Іларіонової «Етнічна група: генезис та проблеми самоідентифікації (теорія діаспори)».

Третю групу досліджень проблеми діаспори становлять численні статті, опубліковані в наукових журналах, а також збірниках конференцій та інших періодичних виданнях, присвячених питанням діаспори, в яких висвітлено, головним чином, регіональні аспекти проблеми [34].

Деякі вчені пропонують розглядати поняття «діаспора» з точки зору інструменталізму та конструктивізму.

Інструменталізм, з одного боку, враховує асиміляційні процеси та їх практику, а з іншого – розглядає етнічність як досягнення групових цілей (Дж. Девіс, М. Глезер, Д. Мойніхан, М. Губогло, Л. Дробижева, У. Ядов).

Належність до діаспори, до переселенської національної меншини, визначається не тільки на основі «природженої етнічності», а й багато в чому залежить від свідомого самовизначення. Подібний підхід дозволяє більшою мірою пояснити формальну рухливість діаспори (як результат переміщень у просторі та часі) та сутнісну рухливість (як результат включення діаспори в іноетнічне, інокультурне оточення). Конструктивістський метод відповідає деяким особливостям та потребам діаспори через рухливість переселенської групи, серед деяких характеристик якої є, наприклад, чисельність діаспори.

Пізнавальна ефективність обох підходів є доволі високою і спрямована на різні аспекти буття діаспори, оскільки поєднання конструктивістського та інструменталістського підходів наголошує на «значущості такої інтеграції з

погляду соціологічного підходу до етнічності, що передбачає двоїстість світу особистості» [11, с. 10].

Таким чином, дискусія, що розгорнулася в науковому співтоваристві, щодо питання про визначення поняття «діаспора» прояснила позиції дослідників і показала, наскільки великі відмінності між ними у розумінні настільки складного та неоднозначного соціально-культурного феномену.

Доказом цього є відсутність єдиного загальноприйнятого визначення поняття «діаспора». Але потреба у визначенні існує. Процес діаспоризації поглиблюється і приймає все нові і нові форми, а роль діаспор та їх вплив посилюється. Країни, що приймають мігрантів, стоять перед необхідністю розробки та проведення політики по відношенню до цих нових етнічних та культурних утворень. Але така політика навряд чи може бути ефективною, якщо відсутня чітке визначення самого «предмета», на який вона спрямована.

1.2. Роль діаспори у міжнародних відносинах

В останні десятиріччя роль діаспор на міжнародній арені помітно зросла. Серед причин цього дослідники називають масштабні геополітичні зміни, перш за все розпад СРСР, поява багатьох нових країн; політика мультикультуралізму, яка має місце у країнах, де проживають багато мігрантів; новітні комунікаційні технології, які стали потужним засобом підтримання колективної ідентичності. Сьогодні більшість країн світ розробляють державні політики та механізми з взаємодії з власними діаспорами, розвиваючи тим самим політичну, бізнесову та культурну інтеграцію.

Наявність впливової діаспори за кордоном має великий вплив на розвиток дипломатичних стосунків держави, її зовнішньої політики. Зважаючи на те, що останнім часом тенденції міграції лише поширюються, діаспори сприймаються як впливові фактори внутрішньополітичних процесів і міжнародної політики. Вони розглядаються як потенційні дипломатичні актори, основними функціями яких є переговори, спілкування та представництво країни у світі [43].

В ХХІ ст. суттєвим фактором розвитку зовнішньої політики держав стає впливова та активна діаспора. Загальновідомо, що налагоджена комунікація між національними урядами та представниками своїх діаспор є вкрай важливим завданням для міністерств закордонних справ та посольств. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, збільшення користувачів соціальних мереж призводить до того, що розвивається публічна дипломатія. Все частіше саме національні діаспори стають об'єктами уваги та водночас суб'єктами публічної дипломатії країн походження.

Публічна дипломатія – це обговорення перспектив політики, зміцнення зв'язків між політичними інститутами і суспільством зарубіжних країн для інформування цих аудиторій і впливу на них.

Англійською мовою публічна дипломатія позначається аббревіатурами «g2p» (government to people – від уряду до людей), «p2p» (people to people – від людей до людей), що як найкраще характеризує діяльність діаспор в рамках реалізації публічної дипломатії держав [57, с. 115].

Яскравим прикладом залучення діаспор до публічної дипломатії прийнято вважати Китай та Індію. Встановлення відносин країн з діаспорами можуть призвести до двосторонніх відносин, переважно економічних, відіграючи роль посередників та каталізаторів. Відбувається це шляхом створення міністерств та відомств для залучення та координації роботи з діаспорами. У Китаї та Індії справи з діаспорами вирішуються на субнаціональному рівні за участі провінційних та місцевих урядів. Проводяться конференції з питань діаспор, відправляються місії та делегації закордон, маючи наметі спілкування з діаспорами. Останні сприймаються як засіб залучення громадян для посольств та відомств, а також джерело порад та інформації.

Як відомо, останнім часом відбувається зміна кількості акторів міжнародної політики і діаспори стають одними із них.

Характерною особливістю транснаціональних акторів є вплив на конкретні державні чи громадські інститути. Ізраїльські дослідники Й. Шейн та

А. Барт перераховують ситуації, коли діаспори можуть надавати як прямий, так і непрямий вплив на світову політику:

1. поточний соціальний статус у приймаючій державі не задовольняє діаспору;
2. країна походження прагне представляти думку всіх представників етносу, в тому числі проживаючих в інших країнах;
3. дії щодо діаспори в країні проживання можуть мати вплив на взаємини з батьківщиною членів даної діаспори;
4. діаспора прагне змінити зовнішню політику держави проживання;
5. діаспора схильна впливати на зовнішню політику країни походження [10, с. 130].

Ідея розширення кількості міжнародних акторів – як державних, так і недержавних, тісно співпадає з теорією дипломатії. На сьогоднішній момент існує тенденція до вирівнювання ієрархії в дипломатичних відносинах завдяки залученню діаспор, змінюється характер відносин між дипломатією і територією з точки зору приналежності до неї певного населення.

Найчастіше діаспора має вплив на світову політику через конкретні держави. Незважаючи на часто несправедливу міграційну політику та прояви ксенофобії, діаспори не переривають контакти з інститутами «приймаючих» країн. Більше того, у довгостроковій перспективі обидві сторони зацікавлені у взаємодії. Багато діаспор активно залучені в цілі сектори економіки «приймаючої» країни, а головне – вони потрібні на ринку праці. З іншого боку, підтримка духовних та матеріальних зв'язків з країною походження часто є механізмом консолідації, умовно кажучи, "серцем" діаспори.

Г. Шеффер вважає, що діаспори виявляють себе як самостійні політичні суб'єкти в рамках «моделі трикутника»: батьківщина – діаспора – держава. Діаспори здатні вирватися з цього «трикутника»: наприклад, при посиленні транснаціонального сегмента їхньої діяльності, у разі конфлікту з державою походження або за відсутністю державності у території походження [15, с. 157].

Всередині діаспори, як і в інших соціальних спільнотах, існують менші групи. Залежно від індивідуальних переваг і зовнішніх стимулів, мігрант може взагалі не брати участь у діяльності діаспори та підтримувати з нею епізодичні контакти, а може бути активно залучений до взаємодії у межах діаспори.

Представницькі функції від імені діаспори в цілому виконують неформальні авторитетні структури або центри управління. Вони визначають поточні цілі групи (наприклад, вплинути на міжнародну організацію) і обирають довгострокову стратегію співпраці з приймаючою державою.

Якщо еліта діаспори розколота або втратила свій авторитет серед рядових учасників діаспори, остання може втратити свій вплив. Наприклад, одним із головних представників італійської діаспори в США була мафія, однак у міру інтеграції італійських мігрантів в американське суспільство розходження між мафією та більшістю діаспори ставало все помітніше.

Наслідки діяльності діаспор як акторів світової політики передбачити складно. Висловлюється припущення, що міграційні процеси розмивають структуру нація-держава, оскільки нація втрачає прив'язку до території, і тим самим «глобалізується». Відбувається процес формування глобальних націй [40]. З іншого боку, етнічна та культурна різноманітність у світі не зникає.

Тому, в цілому можна вважати, що досвід залучення діаспор до реалізації завдань в рамках публічної дипломатії для реалізації національних інтересів та реалізації цілей є успішним, діаспори ж можна вважати повноцінними акторами міжнародних відносин.

Вчений К. Ховенір приділяє велику увагу економічній та політичній силі діаспор, що викликає увагу держав.

Діаспора завжди знаходиться у тісному зв'язку з міжнародною політикою, по суті, вона їй належить, особливо, якщо це стосується відносин із її історичною батьківщиною. Етнічна діаспора може впливати на зовнішню політику, керуючись чотирма головними інтересами:

- 1) може чинити тиск на уряд країни перебування у питанні формування політики щодо своєї рідної країни;

2) може впливати на країну походження, надаючи їй свою підтримку або демонструючи відторгнення;

3) може фінансувати та заохочувати діяльність тієї чи іншої партії, соціального руху або громадської організації в країні перебування;

4) може спонсорувати тероризм і сприяти продовженню конфліктного становища на своїй батьківщині, як це сталося у випадку відносин американців з кубинцями, вірменами та ірландцями, євреїв із греками.

Деякі держави проявляють великий інтерес до діаспор, які з'являються на міжнародній арені. Це пояснюється тим, що держави мають на меті чітко продумати зовнішньополітичні стратегії, вивчаючи економічні, політичні, технологічні та культурні переваги діаспор. Деякі вчені вважають, що в рамках зовнішньої та внутрішньої політики держави можуть контролювати масовий притік мігрантів, так само як і їх повернення на батьківщину [15, с. 158].

Одним із основних напрямів зовнішньої політики держави є відносини країни з діаспорою. Для деяких країн діаспора, яка підтримує історичну батьківщину економічно та політично, грає особливо важливу роль.

Це явище отримало назву «діаспоральна дипломатія». Її можна визначити як колективну діяльність, засновану на підтримці та активності великого числа мігрантів, які мають вагомий вплив на культуру, економіку та політику приймаючої країни.

Діаспоральна дипломатія вказує на взаємовигідні відносини, які зближують культуру обох сторін, в деяких окремих випадках такі відносини можуть впливати на вже існуючі міжнародні відносини не лише між історично-рідними землями і країною перебування, а також і відносини з іншими країнами. Цікаво, що деякі джерела, що зосереджуються на зв'язку між діаспорами та дипломатією, вказують, що термін «діаспорна дипломатія» вживається як одна з форм публічної дипломатії, реалізується режимом м'якої сили та стратегії, що використовується державами для просування своїх зовнішніх інтересів [49, с. 200].

На даний момент діаспоральна дипломатія – це явище, яке досліджене не повністю, воно характеризується невеликою кількістю інформації та водночас присутністю інтересу зі сторони науковців. Вчені розглядають це поняття виходячи з наступних ознак:

- 1) різноманітні форми організації спільнот емігрантів;
- 2) їх роль інших країнах;
- 3) значення та роль спільноти у відносинах між приймаючою країною та країною свого походження;
- 4) економічні, соціальні та культурні ролі наступних поколінь даних спільнот та міцності.

Діаспоральна дипломатія є не до кінця вивченим явищем, що об'єднує в собі різноманіття думок, що ускладнюють визначення його чітких кордонів і центральної ідеї. Ознайомившись із низкою джерел у питанні, це поняття можна розглядати у трьох аспектах:

- 1) як розділ соціології міжнародних відносин;
- 2) як позначення сукупності зовнішніх політик;
- 3) як дипломатичну стратегію.

На сьогоднішній день ефективну інституціоналізовану діаспоральну політику здійснюють понад 60 держав, зокрема Індія, Китай, Туреччина, ФРН, Франція, РФ, Казахстан, Польща, Білорусь, Україна, Сербія, Хорватія.

Діаспоральна дипломатія представляє не лише економічні переваги, а і так звані «соціальні дивіденди» – потік культурних цінностей, ідей, моделі поведінки між країнами.

Так, яскравим прикладом є Мексика, яка в ХХ ст. проводила особливу консульську політику при розгляді запитів від мексиканської діаспори США, яка відрізняється довгою історією та географічною концентрацією. Поряд із Еквадором (другою країною Латинської Америки, чия консульська політика спрямована на підтримку своїх громадян за кордоном), Мексика не лише захищає інтереси своїх громадян в США, розглядаючи їх повсякденні питання,

але також розробляє програми з охорони здоров'я, освіти, культури, надає консультаційну підтримку в питаннях ведення бізнесу.

Аналіз досвіду країн з реалізації діаспоральної політики показує, що у вказаній сфері ряд країн має довгострокові стратегії, чіткі правові рамки їх реалізації і в цілому діаспоральна дипломатія сприяє покращенню відносин діаспори і країни, а також покращує умови діаспори за кордоном [45, с. 293].

Отже, діаспори – це певні мобілізовані групи, які характеризуються спільними інтересами, етнічною ідентичністю, і останнім часом відіграють все більшу роль у міжнародній політиці. Дослідження феномену діаспори почались у ХХ ст. і тривають до тепер.

Діаспори можуть впливати на світову політику, використовуючи різноманітні механізми. Найчастіше діаспори досягають своїх цілей шляхом впливу на держави, що, однак, не виключає самостійності таких спільнот.

У деяких випадках діаспори є не тільки ініціаторами взаємодій, а й забезпечують їхню тривалість. Для виконання подібних завдань усередині діаспор існує власна еліта, яка формулює інтереси співвітчизників і виробляє стратегію своєї діяльності для досягнення конкретних результатів. Ця група всередині суспільства оперує соціально-політичним, гуманітарним ресурсом впливу. Чисельність, наявність політичного та економічного потенціалів характеризує діаспору як актора світової політики.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ВЛАСНИХ ДІАСПОР

2.1. Політика країн щодо діаспор (великі нації)

Державна підтримка співвітчизників за кордоном – діаспоральна політика – покликана відігравати провідну роль у зміцненні внутрішньої консолідації зарубіжних громад та розвиток потенціалу їх впливу на владні органи країни проживання. Від характеру, інтенсивності підтримки етнічної громади з боку материнської держави прямо залежить успіх просування її політичних та економічних інтересів у країні проживання діаспори, а також можливість створення лобістських структур.

Діаспори є найбільш значущим підтвердженням успішного результату міграції населення. Коли мігрантам вдається благополучно інтегруватися у суспільство приймаючої країни, то таким чином досягається початкова мета переселенців. За адаптацією слідує процес консолідації іммігрантських етнічних спільнот – діаспор [46, с. 30-31].

німецька	близько 75 млн. чол.
китайська	понад 35 млн. чол.
індійська	понад 25 млн. чол.,
російська	понад 25 млн. чол.
польська	21 млн. чол.,
українська	понад 12 млн. чол.,
вірменська	близько 8 млн. чол.,
єврейська	близько 8 млн. чол.,
циганська	близько 8 млн. чол.,
черкеська (адизька)	понад 7,5 млн. чол.,
грецька	7 млн. чол.,
турецька	понад 6,5 млн. чол.,
казахська	більше 3,5 млн. чол.,
в'єтнамська	понад 3,5 млн. чол.,
білоруська	3,5 млн. чол.,
азербайджанська	близько 2,4 млн. чол.

Таб. 1. Чисельність діаспор світу

Відносини за лінією «національний уряд – діаспора» встановлюються через міністерство закордонних справ, посольства, консульства, торгові палати. Співпраця діаспор з країнами походження відбувається в різних формах і напрямках, у тому числі через залучення співвітчизників з діаспор у політику, бізнес-проекти. Наприкінці ХХ ст. у багатьох державах світу було створені окремі урядові органи та агентства, головним завданням яких стала робота із діаспорами. Державна політика з підтримки закордонних співвітчизників орієнтована на зміцнення національної єдності та залучення потенціалу діаспор для вирішення завдань соціально-економічного й геополітичного розвитку [2, с. 130].

У ХХ ст. міграційні процеси у Китаї значно активізувались. Причинами цього стали революції, громадянські війни, голод, масові репресії. За останні 100 років з Китаю у різні регіони світу виїхало до 35 млн. чол. Саме тому уряд Китаю мав за необхідне створити державні структури, які будуть контролювати взаємодію із закордонними китайцями. Варто зауважити, що термін «хуацяо» в КНР вживається для двох категорій осіб: 1) громадян КНР, які постійно або дуже тривалий час мешкають за кордоном; 2) нащадків китайських емігрантів, які є громадянами своїх країн проживання. В останню чверть ХХ ст. у Китаї було створено велику кількість державних і громадських організацій, ухвалено низку правових актів, які забезпечували права вихідців із Китаю [1, с. 63].

З приходом до влади четвертого покоління керівництва КПК на чолі з Ху Цзіньтао на шостому пленумі ЦК КПК 16 скликання в 2006 р. було висунуто нове гасло – «побудови соціалістичного гармонійного суспільства». Це поняття стало розвитком ідей «суспільства середнього достатку» («сяокан») та «виходу зовні» (цзоу чу цюй), у світлі яких закордонні китайці стали розглядатися як частина «м'якої сили», що дозволяє КНР вибудовувати позитивний імідж, вирішувати деякі питання зовнішньої політики.

Концепція гармонійного суспільства тісно замикається з китайським світорозумінням та культурою. "Гармонія" - важливе поняття традиційної культури Китаю, а також соціальний ідеал, що з'явився ще за часів Конфуція. В

умовах глобалізації, у яку дедалі більше втягується Китай, в продовження китайського задуму про «гармонійне суспільство» виник задум «гармонійного світу». Однією з рушійних сил у реалізації цієї концепції є китайська діаспора, яку називають «важливою скарбницею китайської нації», «сполучним мостом між зарубіжними країнами та їхньою батьківщиною». Діаспора, по-перше, стала однією з рушійних сил модернізації в КНР, у побудові економіки інноваційного типу, а по-друге, як наголошує китайське керівництво, вона бере активну участь «у справі мирного возз'єднання батьківщини» (з Тайванем), у поширенні китайської культури, і таким чином у процесі вибудовування позитивного іміджу Китаю.

Перехід КНР до політики реформ і відкритості змінив як сам Китай, так і його велику діаспору: її чисельність і географію, масштаби її економічної діяльності, становище у суспільствах, її образ. Посилення Китаю спричинило піднесення світової китайської діаспори.

Китайська діаспора – найбільша у світі, налічує за різними даними від 30 до 50 млн. осіб. Китай та його діаспора тісно пов'язані культурними, діловими та інформаційними зв'язками. Китай розуміє, яким матеріальним, культурним, політичним потенціалом володіє діаспора, а діаспора у свою чергу зацікавлена у зближенні із батьківщиною з декількох причин.

По-перше, чим більш престижний імідж метрополії, тим краще ставлення приймаючих країн до діаспори (зміна негативного ставлення на толерантне). По-друге, економічна взаємодія – широке співробітництво на основі національної та культурної ідентичності супроводжується економічною вигодою для обох сторін [12, с. 100].

Так, китайська діаспора вважається "четвертою економікою світу" після США, КНР та Японії. Сумарний капітал діаспори на початку XXI ст. оцінювався у \$1500 млрд. [13, с. 45]. З роками капітал зростає: список транснаціональних компаній вищого рівня, що належать емігрантам – етнічним китайцям, 2008 р. становив 111% порівняно з 2001 р. . Китайські діаспори у країнах Південно-Східної Азії, що склалися ще в колоніальний період,

відносяться до найбільш старих і численних у світі. Приблизно 75% усіх зарубіжних китайців проживає в країнах Південно-Східної Азії, їх чисельність становить 28,2 млн. осіб. Етнічні китайці становлять 6% населення цих країн: 76% населення Сінгапуру, 24% – Малайзії, 14% – Таїланду, 11,2% – Брунея, 3% – у Індонезії, Лаосі та М'янмі [1, с. 61].

В окремих країнах частка китайського населення має тенденцію до зниження. Так, в останні десятиліття в Малайзії спостерігається зменшення частки китайців у загальній чисельності населення, навіть незважаючи на приплив «нових» мігрантів із КНР: якщо у 1957 р. вона становила 37%, в 1990 р. – 32%, то до середини 2000-х рр. впала до 26%. У Брунеї етнічні китайці становили 25% населення у 1990 р. та 11,2% – у 2010 р. Зміна таких цифр пов'язана із декількома причинами. У Брунеї це несприятлива політика щодо етнічних китайців з боку влади, у Малайзії – більш високий темп приросту малайського населення.

Дійсно, існує загальна схожість між китайськими діаспорами у країнах Південно-Східної Азії, але все ж таки можна виділити декілька відмінних моделей за ступенем асиміляції та становищу в суспільстві: неасимільовані діаспори (Індонезія та Малайзія), ті, які вже асимілювалися (Таїланд, В'єтнам і Філіппіни) та діаспори, що займають домінуюче становище (Сінгапур).

Ступінь асиміляції етнічних китайців є результатом прямої політики місцевої влади щодо них. Так наприклад, у Малайзії після проголошення незалежності уряд проводив активну політику формування малайзійської ідентичності, виключивши з неї китайське населення країни, що призвело до формування китайського анклаву. У Таїланді китайці асимілювались більше всього. Тут їх діаспора достатньо впливова, має вплив на економічну сферу і відрізняється від місцевого населення через економічні, а не етнічні маркери.

У Сінгапурі більше ніж 75% населення – це етнічні китайці. З того часу як Сингапур отримав незалежність уряд країни працював над створенням сінгапурської ідентичності, англійська мова вводилась в шкільну програму, а китайський вивчався у якості другої мови. Але саме китайська культура в

результаті складає основу сінгапурської ідентичності так само, як традиційна система «гуанси» і китайська етика бізнесу мають найбільший вплив в економіці [16, с. 8].

У країнах АСЕАН участь китайських меншин у національній економіці є особливо значною. Наприклад, у Таїланді, Індонезії, Філіппінах їхня частка в економіці в 15-20 разів перевищує частку в чисельності населення. Деякі окремі галузі економіки тих чи інших країн майже повністю перебувають під впливом діаспори. Так, у Таїланді майже 90% інвестицій у промисловості та сфері торгівлі припадає на частку діаспори. Це дозволяє нам далі говорити про піднесення китайської діаспори у регіоні.

У результаті інтенсивної інтеграції з Китаєм там з'явилося багато імпортних товарів із КНР, прийшли інвестиції та з'явилися нові робочі місця. Бізнес іммігрантів з Китаю отримав новий імпульс розвитку. Економіка країн ПСА отримала і продовжує отримувати переваги від китайських інвестицій та підприємницького досвіду. Діяльність китайців збільшує такі показники як ВВП, обсяг експорту, середні доходи населення. Економіка цих країн змогла інтегруватись у глобальний ринок.

Водночас низка аспектів діяльності китайської діаспори сприймається корінним населенням країн як дискримінація їх інтересів.

З одної сторони, китайські мігранти маючи досвід у деяких престижних сферах діяльності змогли зайняти робочі місця, з іншої – маючи успішну конкуренцію, змогли залишитись у найбільш прибуткових сферах економіки, тоді як на частку місцевого населення залишилися низькопродуктивні та малоприбуткові галузі (сільське господарство та видобувна промисловість). Конкурентні переваги китайської меншості, нерівномірність галузевого поділу праці за етнічною ознакою зберігаються, живлячи напруженість.

Інший чинник, що провокує антикитайські настрої, це значні обсяги переказів грошей, зароблених китайцями, на їх історичну батьківщину – феномен, що існує стільки ж часу, скільки і сама китайська діаспора. Останні роки вивезення капіталів через китайську діаспору став особливо значним:

інвестиції зарубіжних китайців у КНР у два з лишком рази перевершують інвестиції Китаю в країни АСЕАН, у той час як китайські інвестиції становлять менше 5% всіх іноземних інвестицій у ці країни

У 2018 р. обсяг прямих інвестицій зарубіжних китайців (в основному з країн Південно-Східної Азії) в економіку КНР становив \$97 млрд. І якщо КНР вітає та заохочує подібні вливання у свою економіку, то для країн, що мимоволі опинилися в ролі донорів, це вкрай небажано, адже це капітал, створений не лише китайцями за походженням, а і корінним населенням [51, с. 202].

Як вже було сказано, після активізації міграційних процесів у ХХ ст. уряд Китаю почав роботу над створенням системи відомств і установ для взаємодії Китаю з закордонними китайцями. Щодо роботи з «хуацяо» було проголошено гасло 16 ієрогліфів: «Відноситись до всіх однаково, не допускати дискримінації, враховувати особливості, діяти відповідно до них». Це гасло підкреслило закінчення періоду недовіри до закордонних китайців, відмову від спадщини Культурної революції. Це також означало необхідність розробляти різні моделі підтримки та стимулювання реемігрантів. Дане гасло вписувалось у загальний контекст політики реформ.

Перше, за що взялась влада КНР, була Конституція. У ній змінили положення щодо ставлення до закордонних китайців. 50 стаття Конституції Китаю зафіксувала, що «Китайська Народна Республіка захищає законні права та інтереси етнічних китайців, що живуть за кордоном, захищає законні права та інтереси зарубіжних китайців та членів етнічних сімей, що повернулися і які живуть за кордоном».

Через те, що керівники КНР прийняли курс на відкриття зовнішньому світу, після 1978 р. сформувались нові передумови масової хвилі «нової» міграції. Китай почав формувати нову законодавчу базу в міграційній сфері. Одним із ключових елементів цієї політики стало регулювання процесу в'їзду і виїзду з країни, що мало вплив на регулювання міграційних потоків.

Для розробки та проведення нової політики відкритості, зокрема для здійснення ділових зв'язків з «хуацяо», та швидшого досягнення поставлених

цілей у структурі державно-адміністративних органів керівництво КНР було створено кілька спеціальних органів зі своїми функціями та обов'язками для більш ефективної роботи із закордонними китайцями.

1978 р. було створено Канцелярію Держради КНР у справах «хуацяо» (до цього діяла Центральна комісія у справах китайців, які проживають за кордоном). У її завдання входила розробка концепції та практичної політики щодо роботи із зарубіжними китайцями, механізм залучення матеріальних засобів в економіку Батьківщини та залучення співвітчизників до нової програми модернізації [16, с.7].

Сьогодні ж ця структура відповідає за розробку керуючих принципів і правил, щодо закордонних громадян, контроль та перевірку їх виконання, захист законних прав та інтересів закордонних китайців, координацію роботи відомств та організацій, пов'язаних з міграцією тощо.

Таким чином, з початку проведення політики реформ та відкритості китайське керівництво, усвідомивши важливість та потенціал етнічних китайців за кордоном, стало приділяти їм особливу увагу. Для ефективної роботи з «хуацяо» керівництвом КНР було переглянуто законодавчу базу, і було прийнято випустити низку законів, що визначають статус «хуацяо» на історичній батьківщині, а також регулюючих їх права та свободи.

Польська діаспора – потужний інструмент впливу Польщі на міжнародній арені. У цьому аспекті для країни характерні спланованість, системність, масштабність, інтенсивність, великі обсяги фінансування та належна кадрова забезпеченість. На державному рівні прийнята стратегія співпраці країни з закордонними поляками .

Польська діаспора розглядається як значний потенціал для створення позитивного іміджу країни у світі. Понад 15 млн поляків проживає поза межами Батьківщини: так, у США проживає 10 млн, а також у Німеччині, Бразилії, Франції, Канаді, Росії, Білорусі, Казахстані, Україні тощо. Верхня палата польського парламенту – Сенат – займається зв'язками Польщі з закордонними поляками.

Нормативно-правова база відносин Польщі з діаспорою базується на положенні Республіки Польща, за якою поляки, котрі проживають поза межами країни, мають право на вільний в'їзд і поселення в Польщі

Для окремої групи поляків, найбільше скривджених у минулому (до яких Польщі зараховано тих, хто проживає в азійській частині колишнього СРСР), було розроблено Закон Республіки Польща про репатріацію [5].

У 2008 році у Польщі з'явився закон про Карту Поляка. Карта поляка – це документ, який, хоч і не надає польського громадянства, але повертає полякам чимало прав. Отримати Карту може не кожен. Щоб отримати карту, потрібно практично довести свою безпосередню причетність до Польщі – проводиться пояснювальна розмова з особою, цілю якої є виявити зв'язок із польською культурою, особливо у збереженні мови, дотримуванні польських традицій та звичаїв. Існує цікавий момент, цю карту отримати легше, якщо людина – католик, адже більшість питань стосуються особливостей римо-католицької релігії. Тож, як бачимо, політика Польщі хоч і дає можливість закордонним полякам бути ближчими до історичної батьківщини, але привілеї надаються лише етнічним полякам [7].

10 грудня 2002 р. Радою Міністрів Республіки Польща було прийнято урядову програму співпраці з польською громадою за кордоном. Питання закордонних поляків у ній прописано, як невід'ємна складова зовнішньої політики держави. На практиці підтримка польської діаспори відбувається завдяки міністерствам та відомствам Республіки Польща, фінансується державою. У Програмі зазначено, що успішна її реалізація можлива за умов збільшення бюджетних витрат на цей напрям, шляхом виділення коштів Міністерства закордонних справ як координатора діяльності.

Таким чином, урядова програма з підтримки польської діаспори, конкретні законодавчі акти та проведення політики щодо діаспори на державному рівні є показниками ствердної позиції Республіки Польща щодо опіки над поляками.

Формування політики Турецької Республіки щодо взаємодії з діаспорою відбувається на підґрунті прагнення Туреччини позбутися статусу регіональної держави і почати впливати на глобальні міжнародні процеси. Початком розвитку цієї політики вважаються міграційні процеси 1960-х рр. Цей процес був організований двосторонніми угодами між Туреччиною та європейськими державами.

У 2002 р. вперше було створено державний орган, який був спрямований на координацію відносин із діаспорам – Управління турецьких громадян, які проживають за кордоном. Його Робота була спрямована на створення турецького лобі в Європі, Америці, покращення іміджу Туреччини закордоном. На державному рівні підтримка турецької діаспори була закріплена у 2009 р., коли Урядом було створено Департамент з питань турок, що проживають за кордоном при Раді Міністрів Турецької республіки.

У березні 2010 р. було створено Управління у справах турок, які проживають за кордоном і споріднених народів під керівництвом міністра праці і соціального захисту. Його робота направлена на розвиток відносин Туреччина – діаспора, співробітництво турецької діаспори з діаспорами інших країн тощо.

Маючи на меті обмінюватись інформацією та пропагувати у світі тюркську культуру, зміцнювати економічні, політичні зв'язки, були створені дві транснаціональні політичні структури. У 2008 р у Стамбулі створено ТюркПА – Парламентську асамблею тюркомовних країн, а через рік, 2009 р. на ІХ саміті тюркомовних народів відбулось створення Ради співпраці тюркських держав – Тюркська рада (Туреччина, Азербайджан, Казахстан, Киргизстан). До Ради було включено голів держав, міністрів закордонних справ, старійшин, заслужених діячів МЗС, створений постійний секретаріат. Організація стала першою інституційною структурою, що об'єднала простори «тюркського світу» для вирішення політичних, економічних та культурних питань.

У 2010 р. турецький уряд та аналітичні центри ініціювали проведення щорічних зустрічей «Всесвітнього пан-тюркського форуму». Темою першого форуму стала «Тюркська рада, тюркська діаспора та соціально-економічне

співробітництво» (2012). Наступні зустрічі проходили також під аналогічною тематикою: «Турецька діаспора і соціально-економічне співробітництво», «Турецька діаспора та турецька світова перспектива 2023», «Культурна дипломатія і туризм: можливості та ризики» [32, с. 121].

Феномен індійської діаспори закордонних країн привертає увагу багатьох спеціалістів. Індійську діаспору прийнято розглядати як основну частину процесу розповсюдження індійської релігії та культури, а також розвиток міжнародних економічних та політичних відносин.

Для визначення представників індійської діаспори використовується термін «правасі» (pravasi), який було визначено у 1983 р. Індійська діаспора складається із двох категорій осіб. Перша включає осіб індійського походження (PIO, Person of Indian Origin), тобто вихідців з Індії, у тому числі колоніальної (але за винятком територій Пакистану та Бангладеш), які не є громадянами республіки, а друга – «нерезидентів індійського походження» (NRI, Non-Resident Indian) – індійців, які проживають за межами країни понад 182 днів на рік, але мають громадянство республіки, або подвійне громадянство [55, с. 18].

Особливу увагу до діаспори почав привертати Р. Ганді. Велику увагу він привертав до розвитку технологій і керівником цього процесу призначив Сема Питроду, нерезидента індійського походження, що проживав в США. Це стало початком тріумфального входження діаспори в процес модернізації країни і привернуло великі інвестиції зі сторони діаспори в економіку.

Грошові перекази індійців на батьківщину становлять близько \$70 млрд. на рік, що додає 3,5% до ВВП країни [56, с. 370]. Діаспора не лише інвестує гроші в індійську економіку, а ще й сприяє налагодженню дипломатичних зв'язків між країнами.

У 2000 р. МЗС Індії ініціює створення Комітету високого рівня у справах індійської діаспори, головою якого стає Л. Сінгхва – колишній індійський посол у Великій Британії. Основним завданням Комітету була підготовка великої доповіді про становище індійської діаспори у різних країнах. У 2002 р.

цей доклад було представлено, і він став першою масштабною роботою з дослідження діаспори на замовлення уряду країни.

Через чотири роки було створено Міністерство у справах індійців, що проживають за кордоном. В 2016 р. його роботу було припинено, але за 10 років його існування було зроблено ряд справ і проектів – було створено компанію «Відстеження свого коріння» (Tracing Roots), за допомогою якої, подавши попередньо заяву, можна було дізнатись інформацію про своїх пращурів. Міністерство було куратором стипендіальної програми для дітей діаспори, що давала змогу отримати стипендію на навчання на історичній батьківщині. Програма «Знай Індію» реалізується з 2014 р. За цією програмою молодь із більше ніж 20 країн запрошується до республіки для знайомства з історичною батьківщиною.

Велику увагу Міністерство у справах закордонних індійців приділяє увагу трудовим мігрантам. Було створено Раду щодо сприяння зайнятості за кордоном (Indian Council for Overseas Employment), зареєстровані закордонні індійські центри (Overseas Indian Centres), що надавали послуги медичного, юридичного та фінансового характеру робітникам індійського походження.

У січні 2019 р. прем'єр-міністр Н. Моді ініціював розгортання кампанії під назвою «Pravasi Teerth Darshan Yojana» (Ініціатива паломництва діаспори). Уряд країни двічі на рік спонсоруватиме тури по Індії особам індійського походження, які проживають за кордоном віком від 45 до 65 років [14, с. 90].

Одна із найчисельніших індійських діаспор (3 млн. чол.) проживає в США та відіграє важливу роль у будівництві двосторонніх відносин. Індійська діаспора в США – висококваліфікована, активна в різних областях. Цікаво, що багато керівників провідних ІТ-компанії – вихідці з Індії. Наприклад, Microsoft, Adobe, Google – в керівному апараті цих компаній присутні вихідці з Індії [40].

Отже, очевидно, що Індійський уряд з початку XXI століття активно розвиває політику держави щодо діаспори і впроваджує ряд заходів і програм для покращення відносин держава – діаспора.

2.2. Політика країн щодо діаспори (малі нації)

З моменту створення держава Ізраїль системно здійснює дипломатичну стратегію підтримки єврейських громад по всьому світу, захисту іудаїзму як національної релігії та ідеології. На світовому рівні найвідомішою організацією з підтримки євреїв стали World Jewish Restitution Organisation та United Jewish Appeal. У багатьох країнах світу за підтримки Ізраїлю функціонують впливові єврейські громади та організації, які служать провідниками інтересів історичної батьківщини у своїх країнах. Так, у США веде роботу American Israel Public Affairs Committee. Він активно співпрацює з Конгресом, ЗМІ, громадськими організаціями, Адміністрацією президента [36, с. 55].

У 2009 р. в Ізраїлі було створено Міністерство зі справ Єрусалиму та діаспори – відомство, яке відповідає за зв'язок з єврейською діаспорою та роз'яснення політики Ізраїлю на міжнародній арені. Враховуючи поставлені цілі, до структури міністерства входять Державна рекламна компанія та Державне управління журналістики. Міністерство тісно співпрацює з посольствами та консульствами, здійснює гуманітарний та правовий захист ізраїльтян за кордоном [50, с. 26].

Цікавим прикладом впливу діаспори на державну політику є Вірменська діаспора. У середині 1990-х рр. Вірменія опинилася у складній ситуації – війна у Нагорному Карабаху, економічна криза, дефіцит іноземних інвестицій, розкол політичної еліти. Вірменська діаспора вплинула на ситуацію. Її представники вели переговори з урядом США, результатом яких стало збільшення фінансової допомоги Вірменії – до \$240 млн. Водночас завдяки зусиллям вірменської діаспори були заблоковані американські програми допомоги для Азербайджану [53, с. 420].

У Республіці Болгарія протягом двох десятиліть формується механізм державного управління політикою щодо болгарських спільнот за кордоном. Інституційна система державних органів Болгарії включає вищі керівні органи, органи загальної компетенції і спеціалізовані органи. За різними даними, в світі

проживає від 8 до 15 млн етнічних болгар. Так як найбільша діаспора болгар за межами Болгарії знаходиться в Україні, що впливає на двосторонні відносини країн. Така її роль зумовила тісний зв'язок між діаспорою та батьківщиною протягом тривалого історичного часу.

Починаючи з 1990-х років болгарський уряд почав розробляти державну політику щодо закордонних болгар. У цей період були створені Всесвітня асоціація та Всесвітній парламент болгар. Статут асоціації проголосив національну мету – «вільна, незалежна, демократична і процвітаюча Болгарія, член ЄС духовно об'єднує болгарську націю і підтримує болгар у всьому світі».

У 2014 р. було затверджено «Національну стратегію для болгарських громадян і болгарських історичних громад по всьому світу». Головним завданням нової стратегії став курс на інтеграцію всіх етнічних болгар за кордоном (3 млн чол.) в єдину болгарську націю. Для ефективної реалізації завдань національної стратегії було створено ряд державних структур. Так при адміністрації Президента Болгарії з 22 травня 2012 р. діє Комісія з болгарського громадянства і болгар за кордоном. Дирекція «Міграція» у структурі Міністерства внутрішніх справ діє з 2004 р. Вона регулює міграційну політику Республіки Болгарії. Громадяни Болгарії та «особи болгарського походження» є цільовими групами міграційної політики Болгарії, відповідно до положень «Національної стратегії». Також існує Міжвідомча комісія з питань болгар за кордоном при Міністерстві освіти, яка координує забезпечення діяльності болгарських шкіл за кордоном [8, с. 133].

Отже, інституційна система державних органів Болгарії, завданням яких є розвиток політики щодо болгар за кордоном, динамічно розвивається протягом двох останніх десятиліть, що свідчить про зацікавленість держави.

Країни Балтії (Латвія, Литва, Естонія) мають невелике населення (Латвія – 1 934 379 чол., Литва – 2 799 127 чол., Естонія – 1 319 133 чол.), яке, крім того, за останні два з половиною десятиліття, тобто з моменту здобуття ними незалежності, скоротилося, за даними офіційної статистики, приблизно на 20-25% (на 1 січня 1991 р. чисельність населення Латвії становила 2 658 161 чол.,

Литви – 3 701 968 чол., Естонії – 1 567 749 чол. Незважаючи на невелику чисельність населення держав Балтії, що сформувалися в ході кількох хвиль еміграції за минулі півтора століття зарубіжні діаспори латишів, литовців і естонців дуже численні і представницькі.

На сьогоднішній день чисельність осіб литовського походження (як представників традиційних історичних діаспор, так і тих, хто виїхав в останні роки як трудові мігранти, оцінюється в 1,3 млн чол. (з них громадян сучасної Литви, за офіційними даними, понад 300 тис. чол.) [Globali Lietuva, 2016]; латвійського – 370 тис. чол. [Diaspora Policy in Latvia, 2017] (неофіційно) або (офіційно) близько 250 тис. чол; естонського – від 120 до 200 тис. чол. [Foreign Minister, 2016] (крім того, за пострадянські роки ще близько 115 тис. чол. офіційно зареєстрували свій від'їзд як мігранти) [2, с. 130].

Безумовно, зростання чисельності іммігрантських спільнот латишів, литовців та естонців в останні десятиліття не повністю рівнозначне збільшенню розмірів діаспор. Хоча урядова політика, спрямована на підтримку контактів країни з громадянами, які виїхали чи на їх повернення, найчастіше розглядає діаспору максимально широко, включаючи не лише тих, хто прагне свідомо зберігати свою ідентичність і зв'язок з країною походження, але всіх, хто, як уже було зазначено, має з нею етнічний або культурний (мова, релігія, символ історичної батьківщини) зв'язок.

Так, з трьох країн Балтії Литва реалізує найбільш системну політику щодо своєї діаспори. З початку 2000-х рр. керівництво Литви розпочало роботу з вироблення політики щодо діаспори, проблем, що виникають внаслідок масової міграції. У різні роки було прийнято «Довгострокову стратегію розвитку держави» (2002), де вперше було порушено питання, пов'язані з міграцією, «Національну стратегію демографічної політики» (2004), «Стратегію регулювання економічної міграції» (2007) тощо.

У 2011 р. все це увінчалось запуском програми «Глобальна Литва (2011 – 2019 рр.)», під час створення якої автори намагалися інтегрувати досвід інших країн, які мають значну історію спілкування зі своїми великими діаспорами

(Польща, Ірландія, Ізраїль, Індія). Програма спрямована на те, щоб в умовах глобалізації литовці закордоном зберегли свою національну самоідентичність, і реалізується за підтримки різних закордонних спільнот, але координує цю програму Міністерство закордонних справ [2, с. 134].

Маючи розвинену систему національних громад, об'єднаних у Всесвітню спільноту литовців (офіційно зареєстровані громади існують в 41 державі; ВСЛ має власну конституцію, не рідше 1 разу у три роки проводить засідання сейму; видається журнал «Pasaulio lietuvis» («Литовець світу»).

Латвійський уряд реалізує міграційну політику, практична складова якої направлена на «на підтримку тих громадян Латвії та їх сімей, які проживають закордоном, розглядають можливість або вирішили повернутися та працювати в Латвії, а також які хочуть створити власний бізнес або розвивати бізнес-мережі в Латвії». При цьому на відміну від Литви, прийняті в 2013 році поправки до Закону про громадянство Латвії дозволили етнічним латишам і ливам, які проживають в державах ЄС, НАТО, EAST, а також в Австралії, Бразилії, Нової Зеландії та носіям латиської мови, чії предки раніше проживали на території Латвії мати подвійне громадянство.

З 2008 р. ця ситуація з демографією та міграцією стала обговорюватись в Латвії на державному рівні. З квітня 2011 р. у Сеймі стала працювати спеціальна підкомісія з питань демографії, а у жовтні 2013 р. в рамках Наглядової ради щодо реалізації основних принципів політики національної ідентичності, формування громадянського суспільства та інтеграції була створена міжвідомча Робоча група з діаспорної політики.

Результатом роботи групи стало виникнення системної політики Латвії щодо діаспори. У 2014 р. був опублікований «План дій уряду щодо співпраці з латиською діаспорою на 2015-2017 рр.». Крім того, були прийняті ще два документа, в яких позначені основні напрямки співпраці з діаспорою, – «План дій з підтримки рееміграції на 2013-2016 рр.» (на ці цілі було виділено 1,5 млн євро) та «Основні принципи політики інтеграції, формування громадянського суспільства та ідентичності на 2014-2018 рр.».

Естонська політика щодо діаспор реалізується відповідно до документа «Програми співробітництва на 2014–2020 роки», яка продовжує аналогічні програми на 2004-2008 та 2009-2013 рр. Культурна складова діаспоральної політики позначена також у документах «Програма розвитку естонського мови на 2011-2017 рр.» та «Основи політики в галузі культури до 2020 р.».

За роботу в області міграційних процесів в Естонії відповідає Фонд інтеграції (до 2017 р. – Фонд інтеграції та міграції «Наші люди» (MISA, «Meie Inimesed SA»)), посередником якого є міністерство культури Естонії. Фонд консулює з питань міграції осіб, які переїжджають на постійне життя до Естонії та етнічних естонців-репатріантів. Крім консулювання він надає репатріантам при необхідності також фінансову підтримку.

З 2000 р. Фонд інтеграції реалізує програму фінансової підтримки реемігрантів, в рамках якої щорічно декільком десяткам естонців, що повертаються на батьківщину (хто народився за кордоном або не жив у країні понад 10 років) надається фінансова допомога в розмірі до 2000 євро на людину для облаштування на новому місці проживання (підтримка переїзду) [2, с. 140].

Через особливості історичного розвитку країни Балтії мають достатньо велику діаспору в різних країнах світу, в тому числі в США. В останні роки це допомагало їм привертати увагу американської еліти до проблеми безпеки у регіоні Балтійського моря шляхом проведення великих конференцій, які отримували широкий резонанс у ЗМІ. Також це дозволяло ефективно лобіювати рішення, пов'язані з реалізацією проекту поставок природного газу, а також з посиленням військової присутності США та НАТО в регіоні Східної Балтії.

Угорська діаспора представлена багатьма організаціями у сусідніх країнах. Це стало результатом трагічних наслідків світових війн для угорців. Наприкінці 2010-х рр. діаспори у сусідніх з Угорщиною країнах становлять: у Румунії – близько 1,2 млн осіб, Словаччині – 460 тис., Сербії – 250 тис., Україні – 150 тис., Австрії – 55 тис., Хорватії – 14 тис. Ще понад 2,5 млн етнічних угорців протягом ХХ ст. покинули батьківщину у пошуках кращого життя. Так

у США проживає 1,56 млн. угорців, Канаді – 315 тис., Ізраїлі та Франції – по 200 тис., Німеччині – 120 тис., Бразилії — 80 тис., Росії – 76 тис. [49, с. 200].

Діаспора ефективно реалізує зовнішньополітичні амбіції Угорщина на політичній арені. У країнах Східної Європи угорський уряд проводить кампанію з роздачі угорських паспортів «співвітчизникам» та реалізує національні інтереси. За кордоном існує спрощена система надання громадянства Угорщини членам угорської діаспори. В Конституції країни ця практика закріплена, а також паралельно функціонують державні органи, що контролюють видачу угорських паспортів. Прагнучи легітимізувати свої дії, Будапешт ініціював в ЄС питання ухвалення пакету «незаперечних прав національних меншин у Європі».

Отже, діаспоральна політика багатьох країн світу має на меті зміцнювати відносини держава – діаспора і залучати діаспори до співпраці, надавати інвестиції до різних галузей виробництва країни, а також поліпшувати статус країни на міжнародній арені. Більшість країн світу організовує політику співпраці з діаспорами через створення різного роду структур – міністерств, комітетів, організацій тощо.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

3.1. Сучасний стан та проблеми української діаспори

Різноманітні негативні події в історії українського народу, вплив зовнішніх чинників призвели до того, що сьогодні майже третина етнічних українців проживає за межами рідної держави. За даними Світового конгресу українців (СКУ), кількість закордонних українців сьогодні доходить до 20 млн. чол., а за даними МЗС України чисельність української діаспори у світі оцінюються від 12 до 20 млн. чол., не враховуючи трудових мігрантів. Станом на початок 2019 р. українці проживають у 130 країнах світу. В деяких з них українська громада давно пустила корені, а є й такі держави, що приймають українців вперше. Компактні українські громади є у країнах Північної та Південної Америки, Близького і Далекого Сходу, Європи, в Австралії, у країнах пострадянського простору. Національно-культурні об'єднання українців функціонують у більш як 60 країнах [18, с. 9].

Українською діаспорою прийнято вважати українців, які або проживали або зараз проживають за межами України. На жаль, переселенський рух був зумовлений у ХХ ст. переважно негативними соціально-економічними та політичними причинами. Прийнято вирізняти 4 хвилі міграції.

З другої половини ХІХ ст. до 1914 р. з території Західної України почалась масова міграція, яку прийнято вважати Першою хвилею української міграції. Соціальне гноблення з боку польської крайової адміністрації, несприятливі умови проживання та масове безземелля стали основними причинами міграції, яка особливо посилилась з 1890-х рр. Основним місцем переїзду стала Північна Америка – Канада та США.

Друга хвиля охоплює період між двома світовими війнами (1919-1939). Основним напрямом міграції стали Польща, Австрія, Румунія, Німеччина, Югославія після краху УНР та ЗУНР. До Канади прибуло понад 70 тис. чол., до Аргентини – майже 50 тис. чол., до США – 75 тис. українців. Переселенський

рух був зумовлений неприйняттям більшовицького режиму представниками українського національного руху та спробами врятуватись від більшовиків. Політичні мігранти не намагались бути схожим на суспільства приймаючих країни, інтегруватись у нове середовище.

Третя хвиля міграції мала місце після Другої світової війни і так само була зумовлена політичними чинниками. Більше ніж 260 тис. українців виїхали з західної та центральної частини України за кордон. Під час третьої хвилі міграції українці відкрили для себе такі нові країни як Данія, Нідерланди, Чилі, Колумбія, Туніс та ін., досить швидко адаптувавшись там до життя.

Четверта хвиля міграції відбувалася в період 1960-1970-х рр. і 1980-х – на початку 1990-х рр. Новими країнами для освоєння українці обрали Ізраїль, Ірак, Іран, Саудівську Аравію, Єгипет, Японію. Міграція мала переважно трудовий характер. Важкі 1990-ті змусили українців виїжджати у західноєвропейські та південно-європейські країни зі стрімким економічним зростанням, серед яких Греція, Португалія, Італія, Іспанія, країни Бенілюксу тощо.

Прийнято поділяти українську діаспору на західну (Західна Європа, Америка, Австралія) та східну (Росія та інші пострадянські країни). Переважно представниками західної діаспори вважають нащадків мігрантів першої-другої хвилі міграції, а також новітніх емігрантів, що мігрували до США, Канади, Бразилії, Аргентини після 1991 р. у пошуку нових робочих місць. Аналогічно виникали українські громади в Австрії, Німеччині, Італії, Греції.

Початком утворення східної української діаспори вважається XVII ст. Діаспора утворилась після переселення українців до внутрішніх губерній Російської імперії, згодом – до РФ і інших республік колишнього СРСР. Більше ніж 15% світового українства проживають у країнах пострадянського простору.

Найбільшою діаспорою серед західної української діаспори є українська громада у Канаді. Станом на 2018 р. її чисельність становила 1,28 млн. осіб., що складає 3% населення країни. Перші українці у Канаді з'явилися ще на початку XIX ст. як члени загонів найманців на службі у британської корони, які були

найняті для захисту колоній під час англо-американської війни 1812 р., але сама діаспора в той час не утворювалася.

Виділяють 6 умовних етапів української імміграції до Канади:

1. «Нульова хвиля» – охопила 1812-1890-х рр., це були поодинокі мігранти, що розчинилися в іншому культурному середовищі;

2. «Перша хвиля» – відбулась у 1891-1914 рр., вважається початком формування української національної меншини ;

3. «Друга хвиля» – 1920-1941 рр. – оформлення української громади як окремої національної меншини;

4. «Третя хвиля» – з 1943 по 1960-ті роки, це була політична імміграція, українці в Канаді спробували вперше вийти на політичне поле Канади;

5. «Затишок» – 1960-1991 рр. – розвиток української діаспори в Канаді без суттєвого поповнення з батьківщини;

6. «Четверта хвиля» розпочалася із розпадом СРСР [24, с. 35].

Цікаво, що на відміну від північноєвропейських, іммігранти зі Східної Європи не могли відразу влитися до складу більшості англо-канадського населення. Відмінні риси українців в одязі, кулінарні звички, і особливо мова і релігія викликали реакцію у відповідь, яку канадський уряд Канади не очікував. Для більшості населення вони були зовсім іншими. Українці, як правило, сприймалися лідерами суспільства як "проблема", викликали неприйняття у більшості ("напівцивілізовані галичани"), особливо в сільській місцевості, боялися їх як економічних конкурентів. Наприклад, Оттава заборонила всі імовірно радикальні політичні групи, такі як соціал-демократична партія. Тарас Ферлі, єдиний українець у законодавчих зборах Манітоби протестував проти порушень прав людини своїх співвітчизників. Але, незважаючи на подібного роду ситуації, українці наполегливо продовжували адаптуватися у Канаді та у створенні своїх громадських інститутів.

У 1991 р. Україна проголосила свою незалежність. Канада стає другою країною після Польщі, яка визнала незалежність України. Це сталося 2 грудня 1991 р. Незабаром діаспора у Канаді ініціювала створення різноманітного роду

фондів, організацій, що надавали фінансову, гуманітарну та консультаційну допомогу для розвитку різних галузей України.

Суспільно-політичні процеси в Україні завжди привертали пильну увагу канадської діаспори. Часи Євромайдану, а згодом бойові дії на Донбасі згуртували українську громаду, було ініційовано збір гуманітарної та фінансової допомоги Україні.

З моменту повномасштабного нападу росії на Україну Канада активно проводить заходи для підтримки України. Так, більше ніж 20 тисяч українців зібралось 27 лютого на протест під гаслом #StandWithUkraine. Це було наймасовіше зібрання українців у канадській історії Як і більшість українських діаспор, канадська діаспора вимагала від уряду закрити небо над Україною та відключити росію від міжнародної платіжної системи SWIFT. Канадський уряд неодноразово погоджував надання збройної та гуманітарної допомоги Україні, включно з важким озброєнням та артилерією [43].

Отже, вплив канадської діаспори на Україну дійсно великий. Історичні події на Батьківщини завжди мають місце і в кругах канадської діаспори. Висловлюючи свою підтримку, Канада регулярно підтримує Україно і фінансово, і морально.

У країнах пострадянського простору також зосередилась велика кількість українців - приблизно третина закордонного українства. Це траплялось, по – більшій мірі, через історичні процеси. Зокрема історично найбільша кількість закордонних українців проживає у росії. За офіційними даними ця кількість складає 1,9 млн. українців (1,4% від загальної чисельності населення країни). У росії – це третя за чисельністю історична група, а поза межами Батьківщини – найбільша група українців. Більшість з них опинилась у складі східної діаспори внаслідок періодичних хвиль переселення людей з України на територію сучасної росії, інші – через довільне проведення кордонів між РРФСР і УРСР у 1920-х рр., яке проводилось без урахувань особливостей етнічного складу населення територій [30].

Українці проживають не лише на українських етнічних землях, у Північному Кавказі, Кубані, Нижньому Поволжі, Західному Сибірі, Далекому Сході досі є етнічні українці. Це – нащадки українців, що опинились на цих територіях під впливом культурної асиміляції. Це колишні селяни, козаки, депортовані під час колективізації «куркулі» або нащадки вихідців із Західної України, яких депортували за національно свідому позицію при «радянізації» регіону у 1939-1941 рр. Саме український народ становив вагомую частину населення, яке переселяли до азійської частини росії під час освоєння Сибіру, крайньої Півночі, «цілинної програми».

За 1891 – 1900 роки 36% внутрішніх мігрантів імперії становили саме українці, в 1901 – 1910 рр їх кількість зросла – до 49%, а у переддень Першої світової війни – 60%.

Починаючи з 1930-х років, радянська влада організовувала примусові переселення, проводилась депортація. Більшість українців не були прихильниками жорсткого режиму, тому їх відправляли на Північ росії, Західний та Східний Сибір, Далекий Схід, де українці працювали безоплатно та в каторжанських умовах.

Після закінчення Другої світової війни, міграція українців продовжувала бути масовою. Актуальним було створення «оргнаборів» – вербування робочої сили для освоєння нових територій, експлуатації родовищ корисних копалин, промислових новобудов часто у важкодоступних регіонах Росії.

Найбільша кількість українців у росії була зафіксована у 1989 році – 4,3 млн. осіб. Наприкінці минулого століття українське населення формально зменшилось, однак більшість дослідників вважають, що це сталось під впливом влади. Дійсно, 500- 600 тисяч українців мали міграційний відтік до України або це населення скоротилось природним чинником, але від 1,2 до 1,5 млн. української діаспори просто «зникли» між переписами населення. Фактично має місце поступова зміна національної самоідентифікації (русифікація). Особливо у 2010-х рр. це стало помітно на Кубані, коли місцеві населення масово русифікується [28, с. 202].

У Республіці Білорусь проживає приблизно 159 тисяч українців (згідно з останнім переписом населення у 2009 році) Це лише 1,7% від загальної чисельності населення країни. Як і в інших пострадянських країнах, у Білорусі спостерігалось значне скорочення української національної меншини. Так у 1989 р. тут проживало понад 290 тис. українців, в 1999 р. – 237 тис. [23, с. 102].

Починаючи з 1990-х років у прибалтійських країнах спостерігалась тенденція до скорочення українських меншин. (від 31% до 50%). В Латвії станом на 2018 р. проживає 50 тис. українців (приблизно 2% населення країни), з яких 30 тис. мешкає у Ризі. У Литві, за даними перепису 2012 р., проживає лише 16 тис. українців. В Естонії станом на 2019 р. проживає 24 тис. українців, які є третьою за чисельністю етнічною групою у країні (після естонців і росіян).

Незважаючи на те, що чисельність української діаспори у країнах Балтії є невеликою, вони активно розвивають культурне життя. В Естонії діє Асоціація українських організацій, спортивний «Пласт», у Латвії – Національно-культурне товариство «Дніпро», Спілка українців Латвії, Об'єднання «Українська родина». Станом на 2018 р. у Казахстані проживало 462 тис. громадян, які ідентифікують себе як українці. Поява української громади у країні стала переважно результатом політики радянської влади щодо освоєння степних районів («цілини») Казахстану у 1950-1960-х рр., коли у її рамках десятки тисяч українців відправляли після або під час навчання на сільськогосподарські роботи до Казахстану. Частина молоді так і залишилась тут жити. Українське населення концентрується у північних районах країни. При цьому за 30 років чисельність громадян, які ідентифікують себе як українці зменшилась майже у двічі. Так згідно з даними перепису населення Казахської РСР у 1989 р. у республіці проживало 896 тис. українців [36, с. 203].

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, російська влада примусово вивезла понад 1,185 мільйона українців, з них 200 тисяч дітей. Українська влада стверджує, що має докази того, що депортація планувалась заздалегідь – росія заздалегідь спланувала скільки і куди привезуть

українців. Людей із окупованих територій спершу вивозять в так звані фільтраційні табори, де можуть одночасно перебувати до 20 тис. чол. [41].

Міністерство внутрішніх справ звітує, що за останніми даними, понад 6 млн 200 тисяч українців мігрували, тікаючи від війни, понад 50 мільйонів з них переїхало до країн ЄС. Понад 3 мільйони залишається в Польщі, більше 1 мільйона зареєструвалися на тимчасовий захист у країнах ЄС. З середини квітня спостерігається і зворотна тенденція – понад 2 мільйони вже повернулись на Батьківщину [39].

Спираючись на ці дані, можна зробити висновок, що частина українців повернеться до України, а частина – залишиться за кордоном. Як наслідок, кількість української діаспори значно збільшиться, особливо в країнах Європи. В майбутньому це буде актуально для України та її політики у відношенні до діаспори, відкриє нові можливості для взаємодії з діаспорою тощо.

3.2. Державна політика України щодо діаспори

Закордонні українці – неоцінене багатство Української держави. Українці за кордоном – діаспора і трудові мігранти – фінансово підтримують свої родини і державу. Зацікавлені в розвитку України, вони беруть участь в реалізації реформ, проведені та організації конференцій, надають допомогу українським військовим та виступають культурними дипломатами.

Основною концепцією державної політики України щодо діаспори є визнання українців частиною української світової спільноти. Законодавчо такі відносини регулюються відповідними положеннями Конституцією України, Національною концепцією співпраці із закордонними українцями, Законом України «Про правовий статус закордонних українців», іншими нормативно-правовими актами. За необхідності, Україна може укладати угоди з іншими державами задля захисту діаспори.

Звісно, задоволення потреб закордонних українців є однією із основ найкращої моделі співпраці, але використання їх потенціалу для потреб

України має місце у концепції цих відносин. Заходи, що проводяться на локальному та міжнародному рівнях мають бути спрямовані на те, щоб надавати підтримку громадам у світі, а також задовольняти всебічні потреби діаспори, такі як освітні, культурні, фінансові, роботу з молоддю тощо.

Починаючи з другої половини ХХ століття у світі сформувалось декілька потужних осередків об'єднання української діаспори. Так, найбільшою організацією, що діє на міжнародному рівні та урегульовує питання, пов'язані із закордонними українцями, є Світовий конгрес українців (СКУ), створений у Нью-Йорку в 1967 р. Більше ніж 60 країн світу мають представництво СКУ. Основними завданнями і цілями СКУ визначено представництво інтересів українського народу у світі, підтримка незалежності та цілісності України, зміцнення зв'язків українського народу з діаспорою, співпраця з урядами інших країн для досягнення миру, свободи та справедливості тощо.

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України Світовий конгрес Українців регулярно надає допомогу Україні – як фінансово, так і працюючи у інформаційному полі – доносить урядам країн перебування та всій світовій спільноті правду про події в Україні та закликає до рішучих дій на підтримку в Україні. Так, уряд України та представники СКУ регулярно проводять зустрічі, на яких обговорюють координацію передання Україні матеріального та технічного оснащення. Також, СКУ є ініціатором мітингів масових проукраїнських акцій у різних країнах світу [43].

Європейський конгрес українців – організація, що представляє інтереси українських спільнот у країнах Центральної та Східної Європи.

Основним координаційним органом закордонних українців є Українська Всесвітня Координаційна Рада. Її діяльність поширюється на територію України та ряд інших держав та має на меті сприяння зміцненню незалежності України, сприяння її співпраці з міжнародними організаціями та країнами поселення українців. Найвищим органом управління УВКР є Всесвітній форум українців, який скликається раз на чотири-п'ять років. Останній раз форум було

скликано у 2016 році, на якому було проведено ряд зустрічей із більше ніж 300 представниками із різних країн та було окреслено майбутні форми співпраці та анонсували майбутні спільні проекти.

Основним законодавчим актом, що регулює питання закордонного українства, є Закон України «Про закордонних українців» від 2004 р. Згідно із ним, Україна має на меті розвивати стосунки країна – діаспора, сприяти розвитку національної свідомості закордонних українців, а також створювати умови для повернення таких громадян в Україну. Стаття 12 Конституції України проголошує, що держава дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами [27].

Відповідно до Закону України «Про закордонних українців», питання у сфері освіти та науки, культури, кіно та телебачення у співпраці з закордонними українцями регулюються відповідними органами центральної виконавчої влади, такими як Кабінет міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство закордонних справ України [27].

Таким чином, на жаль, єдиного органу, який би повністю контролював роботу з діаспорою не створено. Натомість, ці функції розпорошені серед підрозділів декількох державних органів та міністерств, вказаних вище. Так, питання, сфокусовані на співпраці із закордонними українцями врегульовуються Управлінням з питань закордонного українства, гуманітарного співробітництва МЗС. У структурі Міністерства соціальної політики функціонує відділ ліцензування діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном та з питань трудової міграції департаменту ринку праці та зайнятості, у МОН – управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції. У структурі Верховної Ради діють декілька комітетів, робота яких опосередковано стосується діаспори.

Уряд постановою від 10 травня 2018 р. №344 затвердив «Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2020 р.», метою якої є забезпечення поглиблення співпраці із закордонними українцями шляхом

підвищення ефективності роботи органів виконавчої влади із закордонними українцями. Її реалізація сприяла активізації співробітництва з закордонними українцями, задоволенню їх національно-культурних потреб, залученню потенціалу української діаспори для утвердження позитивного іміджу України в світі, просування економічних інтересів держави [26].

МЗС України було розроблено Проект концепції Державної цільової програми співпраці із закордонними українцями на період до 2023 року. За інформацією, наданою Міністерством, метою концепції є надання системного характеру взаємодії МЗС та інших органів виконавчої влади України із громадськими організаціями закордонних українців, що функціонують за кордоном, а також задоволення усіх потреб і питань української діаспори у сфері національно-культурних та мовних потреб і збереження національної ідентичності. Також було анонсовано зміни до закону «Про закордонних українців» [22].

Особливу увагу у справах закордонних українців привертає питання трудових мігрантів. Деякі українці, що мігрували ,маючи намір знайти високооплачувану роботу, мають намір повертатись до України та працювати на її благо. Особливо мотивація повертатися на рідну землю зросла після подій на сході країни, але повільне просування реформ розчаровує українців за кордоном. Вони здобули там великий досвід, який можуть впроваджувати на Батьківщині. Влада має докладати зусиль для того, щоб українці мали можливість повертатися додому, налагоджувати контакти з місцевим населенням, розповідати їм про життя за кордоном та спільно реалізувати проекти. Але, повертаючись в Україну вони повинні бути впевненні, що тут їх чекають гідні умови праці та життя, яких, нажаль, поки українська влада не може гарантувати.

Так, з липня 2017 р. існує затверджена Кабінетом Міністрів Стратегія державної міграційної політики України до 2025 року. Одна з основних цілей – це створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство.

Звісно, головним стимулом на повернення на Батьківщину є економічний стимул. У Верховній Раді є урядовий законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо запровадження допомоги для економічної реінтеграції трудових мігрантів», він спрямований на те, щоб стимулювати повернення в Україну трудових мігрантів і утримати їх від повторної еміграції. Зокрема, проект передбачає надання грантів та фінансової підтримки трудовим мігрантам для економічної реінтеграції, що повернулись на Батьківщину, проте законопроект ще не розглядався.

Постійними заходами підтримки, що спрямовані на повернення українців, є, наприклад, програма «Доступні кредити» - залежно від виду бізнесу підприємцям видають кредит за ставкою 5, 7 чи 9 % [17].

Як вже було сказано, багато факторів впливають на відтік українських громадян за кордон, тому для реінтеграції трудових мігрантів уряд має працювати задля покращення фінансової та політичної ситуації, медицини та соціальної захищеності, бо оцінюючи ситуації на Батьківщині мігранти обирають повертатися чи ні.

Міністерство закордонних справ України також виступає куратором програми «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України, забезпечення діяльності Українського інституту, заходи з підтримки зв'язків з українцями, які проживають за межами країни», у частині співпраці з закордонними українцями».

Програма передбачає надання коштів громадам закордонних українців, що зареєстровані відповідно до законодавства держави перебування. Фінансова підтримка надається цим спільнотам, якщо громада активно працює в напрямку збереження української національної самоїдентичності, популяризації культурної сфери, мови, історії, проводить активно заходи, що мають на меті відстоювати національні інтереси, а також активно співпрацює із закордонною дипломатичною установою України. Кошти, що надходять, використовуються для організацій різноманітних заходів, пов'язаних з розробкою іміджевої

стратегії України, а також забезпечення інформаційно – іміджевої підтримки України на всебічних міжнародних заходах тощо [29].

№	Зміст заходу	Замовник	Вартість (дол. США)	Термін виконання (місяць)
1	Надання фінансової підтримки громадам закордонних українців для проведення за кордоном науково-освітніх заходів, зокрема, форумів, семінарів			
1.1	Надання фінансової підтримки громадському об'єднанню українців (БГОУ) «Ватра» для проведення науково-практичної конференції «Леся Українка і Білорусь, життєвий і творчий шлях», Національна бібліотека Білорусі.	Посольство України в Білорусі	550	квітень
1.2	Надання підтримки Спілці українців Молдови «Заповіт – Mostenire» і Центру української мови та культури Бельцького університету ім. Алеку Руссо для проведення щорічного українознавчого конкурсу «Юний дослідник»	Консульство України у м. Бельці	300	Листопад
1.3	Надання фінансової підтримки Федерації українців Вірменії для проведення науково - практичної конференції, присвяченої вшануванню пам'яті жертв Голодомору в 1932-1933 роках в Україні	Посольство України у Республіці Вірменія	500	Листопад
1.4	Надання фінансової підтримки громадській організації «Асоціація української діаспори в Греції до 30-ти річчя Незалежності України «Освіта та ЗМІ в середовищі української діаспори»	Посольство України в Грецькій Республіці	1000	липень
1.5	Надання фінансової підтримки організації «Ізраїльські друзі України» для проведення семінарів, присвячених	Посольство України в Державі	2000	листопад

	питанням Голодомору 1930-1933 рр. та Голокосту, за участі українських та ізраїльських експертів	Ізраїль		
--	---	---------	--	--

Таб. 2. План заходів МЗС на 2021 рік з реалізації програми з підтримки зв'язків з діаспорою

Ще однією причиною виїзду українців за кордон є навчання у інших країнах. Така міграція зумовлена декількома причинами: недостатній рівень освіти в українських навчальних закладах, активна агітація українських студентів деякими країнами ЄС щодо здобуття освіти тощо. Багато студентів після отримання диплому повертаються на батьківщину, тому держава має бути зацікавлена в таких кадрах – створювати умови для ефективного використання досвіду та навичок і знань, які студенти отримали за кордоном, а також створення робочих місць з відповідною оплатою праці.

МОН України також співпрацює із закордонними українцями. Так, діти українців, що проживають за кордоном, можуть навчатися у Міжнародній українській школі (МУШ) і здобути в ній освіту екстерном. Заклад співпрацює із закордонними українськими організаціями, школами. Нажаль, багато дітей українців, що проживають за кордоном, не мають бажання отримати документи про освіту українського зразка, а тому необхідно покращити умови здобуття такої освіти, проводити агітацію щодо навчання в українському закладі та зацікавити представників діаспори. Міністерство освіти і науки працює над розробкою навчальних матеріалів для вивчення української як іноземної мови за кордоном [21, с. 304].

Обговорення проблем та розвитку відносин із діаспорою відбувається на міжнародних форумах та конференціях, які проводяться в Україні, однак хотілось би, щоб ці обговорення знаходили продовження у конкретних діях і ініціативах органів влади.

Отже, українська діаспора у світі представлена рядом міжнародних організацій, як представляють інтереси закордонних українців, захищають їх права, сприяють співпраці діаспор із Україною. На даний момент уряд України

має певне уявлення щодо розвитку державної політики щодо діаспори, яке закріплене у Державній програмі співпраці із закордонними українцями. Проте, можливо, доцільніше буде створити один орган, що буде координувати питання закордонного українства на державному рівні, а не розпорошувати всі питання на органи центральної виконавчої влади.

У стосунках із закордонними українцями Україні слід брати до уваги досвід інших країн світу. Необхідно вдосконалювати роботу консульств, дипломатичних представництв, проводити інформаційну агітацію серед діаспори щодо залучення закордонного досвіду на території України.

ВИСНОВКИ

Діаспора – поняття багатогранне і досліджувалось у різні часи різними науковцями. Саме визначення слова «діаспора», його етимологія та походження почалось досліджуватись з другої половини ХХ ст. під впливом глобальних міграційних процесів. Охопивши всі сфери суспільного життя, міграційні процеси, формування діаспори відображались на внутрішніх процесах у країнах. Проаналізувавши багато дефініцій, визначених різними дослідниками, можна зробити висновок, що діаспора – це мобілізована група, яку об'єднують спільні інтереси та яка має етнічну ідентичність, яка з різних причин проживає не на території історичної Батьківщини, зберігаючи при цьому національну самоідентичність, культуру, традиції, рідну мову. В умовах глобалізації сучасні діаспори набувають нової ознаки – транснаціональності.

Сучасні події показують, що в останні десятиліття роль діаспор на міжнародній арені помітно зростає. Вони стають міжнародними акторами, суб'єктами публічної дипломатії, а також створюючи міжнародні організації і, співпрацюючи з урядами країн, мають вплив на міжнародне суспільство. Досвід залучення діаспор до публічної дипломатії є в цілому успішним.

Використовуючи різноманітні механізми, діаспори мають вплив на зовнішню політику держави. Загалом це відбувається шляхом впливу на державу та її уряд. При цьому, діаспора може керуватися такими інтересами як тиск на уряд країни перебування, якщо це стосується формування політики щодо своєї батьківщини, підтримка країни чи навпаки відторгнення від неї, фінансова допомога партії, соціальному рухові чи громадській організації в країні перебування. В середині діаспори існує так звана еліта, яка визначає політичний та економічний потенціал діаспори.

Різні країни світу проводять системну політику щодо власної діаспори. Ця політика має на меті зміцнити відносини між країною походження та діаспорою, залучати діаспору до співпраці та взаємодії, інвестувати до різних

галузей виробництва країни і поліпшувати імідж держави на міжнародному рівні. Відповідна робота організується через конкретні державні інститути – міністерства, комітети, відомства, організації тощо.

Діаспоральна політика країн, як відносно великих, так і малих за кількістю населення, почала розвиватися наприкінці минулого століття. Використовуючи досвід сусідніх країн, країни організують роботу уряду щодо співпраці з діаспорами через створення різного роду структур таких як міністерства, комітети тощо.

Українська діаспора – одна із найчисельніших у світі і налічує приблизно 20 млн. осіб. Сформувавшись більше ніж у 130 країнах через несприятливі умови проживання на батьківщині, діаспора пройшла 4 хвили міграції та розселення по світу. Українська діаспора поділяється на західну та східну.

Серед західної діаспори можна виділити діаспору в Канаді, що є однією із найбільших українських діаспор у світі. Проголосивши незалежність, Україна отримала першу допомогу саме від Канади. Всі історичні події на історичній Батьківщині не проходять без уваги канадських українців і вони першими надають допомогу. Різноманітні програми обміну досвідом, гранти та інвестиції є частиною діаспоральної політики. Українська діаспора в росії та країнах СНД утворилась внаслідок розпаду СРСР і також є однією із найбільших. Однак російська політика щодо української діаспори працює на «зниження» кількості української діаспори та впливає на їх самоідентифікацію. Починаючи з лютого 2022 р. росія проводить жахливу політику щодо вивезення українців на територію росії.

На міжнародній арені українська діаспора представлена рядом організацій та спілок, що представляють інтереси закордонних українців, захищають їх права, співпрацюють з урядом України. Серед таких Світовий конгрес українців та Європейський конгрес українців.

Державна політика України щодо діаспори базується на нормативно-правових актах, таких як Закон України «Про закордонних українців» 2004 р.

Згідно з ним, держава має піклуватися про них та всебічно співпрацювати з діаспорою і розвивати двосторонні відносини.

Отже, діаспоральна політика багатьох країн світу має на меті зміцнювати відносини держава – діаспора і залучати діаспори до співпраці, надавати інвестиції до різних галузей виробництва країни, а також поліпшувати статус країни на міжнародній арені. Більшість країн світу організовує політику співпраці з діаспорами через створення різного роду структур – міністерств, комітетів, організацій тощо. Координувати цю роботу беруть на себе різноманітні відомства центральної виконавчої влади в залежності від сфери, на яку вони спрямовані. Раз на декілька років уряд затверджує «Державну програму співпраці із закордонними українцями», що має на меті поглиблювати співпрацю із закордонними українцями.

Зберігаючи міжнародний імідж Україні на міжнародній арені, а також зберігаючи і шануючи українські традиції, культуру та мову, уряд координує програму Фінансової підтримки, фінансуючи різноманітні заходи за кордоном.

На даний момент український уряд робить різні кроки для розвитку відносин із діаспорою, розвиває державну політику у цій сфері. Проте, всі функції розпорошені між багатьма структурами, відомствами та міністерствами і таким чином, цю роботу координувати важче. Тому, на мою думку, буде доцільніше створити один орган, що буде забезпечувати координацію всіх запитань цієї сфері.

Досвід інших країн у роботі з діаспорами є цінним у розвитку державної політики. Такий досвід може бути корисним, тому його потрібно брати до уваги, а робота консульств, посольств, дипломатичних представництв має бути вдосконалена. Доцільно також проводити інформаційну підтримку щодо залучення закордонного досвіду на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анохина Е. С. Китайские диаспоры и «новая» китайская миграция в странах юго-восточной Азии. Вестник Томского государственного университета. История. 2012. №361. С. 62-65.
2. Воротников В. Актуальные проблемы диаспоральной политики стран Балтии. Современная Европа. 2018. №7. С. 128-140.
3. Джангозян С. Об определении понятия «диаспора». Вестник Ереванского университета. Международные отношения. 2012. №137. С. 64-73.
4. Жовтун Д. Конфликтология. Межэтнические конфликты в структуре современного российского социума. Социально-гуманитарные знания. 2008. №1. С. 134-151.
5. Закон о репатриации от 9 ноября 2000 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://polacy.narod.ru/Russian/ustrep.htm>.
6. Ким А. С. Этнополитическое содержание понятия диаспоры: анализ методологических подходов. Известия вузов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки. 2008. № 4. С. 32-46.
7. Конституция Республики Польша от 2 апреля 1997 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitutions.ru/archives/182>.
8. Коч С. Республика Болгария и «болгары зарубежья»: формирование политики взаимодействия. Вісник ОНУ ім. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки. 2018. Т. 23. Вип. 2 (31). С. 128-148.
9. Ларин А. Г. Усиление Китая и возвышение мировой китайской диаспоры. История и современность. 2014. №18. С. 232-242.
10. Лошкарев И. Д. Роль диаспор в современной мировой политике. Вестник МГИМО-Университета. 2015. №2 (41). С. 127-133
11. Обидина Ю. Концептуализация понятия «диаспора» в современных научных исследованиях. Научно-практический ежегодник. «Запад-Восток». 2012. №2. С. 5-18.

- 12.Сергеева А. А. «Пять мостов», осуществляющих работу в КНР по взаимодействию с зарубежными соотечественниками. Вестник РГГУ. Политология. История. 2016. №3. С. 94-101.
- 13.Сергеева А. А. Сергеева зарубежные соотечественники как составная часть концепции «гармоничного общества» в контексте диаспоральной политики КНР (с начала периода «реформ и открытости»). Вестник Московского университета. Востоковедение. 2011 №1. С 43-48.
- 14.Тонян А. А. Диаспора как инструмент публичной дипломатии Индии. Гуманитарные и юридические исследования. 2019. №3. С. 86-96.
- 15.Торреальба А. А. Три основных подхода диаспоральной дипломатии во внешней политике. Актуальные проблемы экономики и права. 2017. Т. 11. №2. С. 154-159.
- 16.Ходова С. Федорова Е. Роль «хуацяо» в формировании политики открытости КНР. Вестник ВГУЭС. 2015. №4 (31). С. 7-13.
- 17.Аналізуємо виконання президентської програми: повернення українців з трудової міграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/stattja/polityka/analizuyemo-vykonannya-prezydentskoyi-prohramy-povernennya-ukrayincziv-trudovoyi-mihracziyi>
- 18.Атаманенко, А. Закордонне українство та Україна: проблеми та перспективи. Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2015. Вип. 23. С. 7-13.
- 19.Бакальчук, В. Основні завдання державної політики щодо закордонних українців: можливості та перспективи (на прикладі української діаспори в Румунії). Стратегічні пріоритети. 2019. №1 (49). С. 58-64.
- 20.Бевз, Т. Сучасна українська діаспора: проблеми і перспективи. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2007. Вип. 34. С. 33-46.
- 21.Божук Л. Практика реалізації українського шкільництва: порівняльний аналіз східної і західної діаспори. Наукові записки Національного

- університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2008. Вип. 11. С. 489-504.
22. В МЗС представили проєкт концепції Державної цільової програми співпраці із закордонними українцями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3188838-v-mzs-predstavili-proekt-koncepcii-derzavnoi-cilovoi-programi-spivpraci-iz-zakordonnimi-ukraincami.html>
23. Винниченко І. І. Українці в пострадянських державах: актуальність дослідження. Географія та туризм. 2010. Вип. 8. С. 101-105.
24. Гнатюк Т. Політика України щодо закордонного українства: невикористаний потенціал для розвитку. Наукові праці. Політологія. 2014. Вип. 236. Т. 248. С. 34-38.
25. Гомотюк О. Українська діаспора США у процесах українського державотворення: перспективи дослідження. Мандрівець. 2014. №5. С. 48-53.
26. Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-2018-%D0%BF>
27. Закон України «Про закордонних українців». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text>
28. Зубик А. І. Етногеографічні процеси в середовищі українців Росії. Географія та туризм. 2014. Вип. 27. С. 199-209.
29. Кабінет міністрів України. Постанова від 22 березня 2017 р. № 165 Київ. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки забезпечення міжнародного позитивного іміджу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/165-2017-%D0%BF#Text>
30. Ключковська І. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний і духовно-культурний феномен (перша – третя

- хвилі еміграції) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://miok.lviv.ua/?p=379>.
31. Коляда О. Райчева А. Українська діаспора як чинник поглиблення зовнішньоекономічних відносин країни. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 15. С. 33-39.
 32. Коч С. Любов, яка рухає кордони: діаспоральна політика Туреччини. Сучасне суспільство. Збірник наукових праць. 2018. №2. С. 119-134.
 33. Лалак О. Історико-ментальні засади формування української діаспори і інституційно-процедурні механізми взаємодії з Україною. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2013. №3. С. 18-23.
 34. Лозовицький О. С. Діаспори в сучасному світі: чинник зовнішньої політики чи важіль впливу держави [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Lozovitskiy.pdf>.
 35. Малиновська, О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. К.: НІСД, 2018. 471 с.
 36. Мусієнко І. Діаспоральна політика та її вплив на європейське сприйняття України. Українознавчий альманах. 2014. №15. С. 54-57.
 37. Недошитко І. Українська діаспора Сполучених Штатів Америки (1991-2013): джерелознавчий аспект проблеми. Українська наука: минуле сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 253-263.
 38. План заходів МЗС на 2021 рік з реалізації бюджетної програми «Фінансова підтримка забезпечення міжнародного позитивного іміджу України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakordonniukrainci.mfa.gov.ua/storage/app/sites/138/%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B2/plan-zakhodiv-2021.pdf>
 39. Понад 6 млн 200 тис. українців були змушені тікати від війни за кордон, — Мері Акопян. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mvs.gov.ua/uk/news/ponad-6-mln-200-tis-ukrayinciv-buli-zmuseni-tikati-vid-viini-za-kordon-meri-akopyan>

40. Реалізація бюджетної програми . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakordonniukrainci.mfa.gov.ua/realizaciya-byudzhetnoyi-programi>
41. Росія депортувала з України майже 1,2 мільйона людей — омбудсмен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/237522-rosia-deportovala-z-ukraini-majze-12-miljona-ludej-ombudsmenka/>
42. Трофименко М. Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. Історико-політичні проблеми сучасного світу. 2019. №39. С. 92-101.
43. Як діаспора і світ підтримують Україну у визвольній війні проти Росії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://novynarnia.com/2022/03/04/yak-diaspora-i-svit-pidtrymuyut-ukrayinu-u-vyzvolnij-vijni-proty-rosiyi/>
44. Adamson F. B. Remapping the boundaries of «state» and «national identity»: Incorporating diasporas into IR theorizing. *European Journal of International Relations*. 2007. №13. P. 489-526.
45. Adamson F.B. The Growing Importance of Diaspora Politics. *Current History*. 2016. Vol. 115. №784. P. 291-297.
46. D. Nikolko. Mobilizing diaspora during crisis: Ukrainian diaspora in Canada and the intergenerational sweet spot. *Journal of Diaspora Studies*. 2021. №4. P. 22-44.
47. Carment D. Saadjed A. Diasporas as Cultures of Cooperation. *Migration and Citizenship*. 2017. №4. P. 24-30.
48. Délano A. Gamlen A. Comparing and theorizing state–diaspora relations. *Journal of Political Geography*. 2014. №1. P. 43-53.
49. *Diaspora Organizations in International Affairs* / Edited By Dennis Dijkzeul, Margit Fauser. London: Routledge. P. 2020. 222 p.
50. Gamlen A. Cummings M. Explaining the rise of diaspora institutions. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2019. №45. P. 25-29.
51. Koinova M. Sending States and Diaspora Positionality in International Relations. *International Political Sociology*. 2018. Vol. 12. P. 190-210.

- 52.Lapshyna I. Do Diasporas Matter? The Growing Role of the Ukrainian Diaspora in the UK and Poland in the Development of the Homeland in Times of War. *Central and Eastern European*. 2019. №1. P. 51-73
- 53.Mullings B. Governmentality, diaspora assemblages and the ongoing challenge of ‘development». *Antipode*. 2012. Vol. 44. №2. P. 406-427.
- 54.Nikolko M. Diaspora mobilization and the Ukraine crisis: old traumas and new strategies. *Ethnic and Racial Studies*. 2019. Vol. 42. P. 187-189.
- 55.Pathak V. Diaspora in International Relations: Emerging Role of Indian Diaspora. *The Signage*. 2017. Vol. 5. №2. P. 15-24.
- 56.Rana K. India`s diaspora diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2009. №4. P. 361-372.
- 57.Tomiczek M. Diaspora Diplomacy About a New Dimension of Diplomacy, the Example of a New Emigration. *Journal of Education Culture and Society*. 2011. №2. P. 105-123.

ДОДАТОК А

Відгук на дипломну роботу студентки Запорожець Дар'ї Сергіївни

«Держава та діаспора в міжнародних відносинах ХХІ ст.»

Кваліфікаційна робота Дар'ї Сергіївни присвячена цікавій та актуальній темі відносин держави з власною діаспорою, роллю діаспор у міжнародних відносинах, публічній дипломатії. Масштабні процеси міграції у світі в останні два сторіччя сформували численні діаспори за кордоном. При цьому у сучасних умовах інтерес до вибудовування тривалих відносин за лінією «держава – діаспора» є взаємним. З одного боку, держава у вигляді представників діаспори може отримувати додаткове джерело інвестицій, можливість більш ефективно просувати свої інтереси за кордоном, а з іншого, – діаспори за рахунок нової ролі у відносинах між державами не лише отримують фінансову підтримку від Батьківщини, а й можуть зміцнювати свій соціальний статус у країні проживання. Як слушно відзначає студентка, «діаспори сприймаються як впливові фактори внутрішньополітичних процесів і міжнародної політики, залучаються до заходів публічної дипломатії, виконуючи роль посередників і каталізаторів» (с. 15). Така трансформація ролі діаспор на міжнародній арені в останні десятиріччя зумовлює необхідність теоретичного осмислення цих процесів. В умовах вітчизняних реалій це стає важливим не лише у науковій, а й у практичній площині. Станом на 2022 р за даними Світового конгресу українців, чисельність української діаспори сягає до 20 млн. осіб, які проживають у 130 країнах світу. Для України закордонні українці можуть і мають стати величезним джерелом інвестицій і інструментом розширення політичного впливу, зміцнення міжнародного іміджу. У цьому зв'язку представлена робота Запорожець Д. С. є актуальною та перспективною.

Студентка комплексно та раціонально підійшла до побудови структури своєї роботи, що дозволило успішно вирішити поставлені мету та завдання. Можна констатувати, що структура роботи спирається на компаративний метод і системний підхід, що вирізняє її з більшості бакалаврських робіт, де

домінує історичний метод. Розділи роботи мають якісне наповнення, логічно пов'язані. Кваліфікаційна робота Дар'ї Сергіївни є стилістично витриманою і оформлена у відповідності до вимог до такого типу робіт.

Перелік використаної літератури у роботі є репрезентативним, розкриває не лише політичні, а й соціально-економічні та культурні аспекти теми. 24% джерел у переліку (14 з 57) складають англomовні публікації.

Беззаперечною перевагою запропонованої роботи є наявність її наукової апробації – у співавторстві з науковим керівником за темою роботи у фаховому журналі була опублікована стаття. Іншим позитивним моментом є намагання студентки у висновках надати практичну рекомендацію – пропозицію створити в Україні єдиний державний орган, що буде забезпечувати координацію всіх питань у відносинах з діаспорою.

Серед недоліків роботи слід відзначити наступні. По-перше, незважаючи на те, що у роботі студентка спиралася на порівняльний метод і системний підхід, у тексті все рівно спостерігається домінування описової складової над аналітичною. По-друге, хотілось б побачити більше англomовних публікацій у переліку використаних джерел.

Проте ці зауваження не впливають на загальне позитивне враження від кваліфікаційної роботи Запорожець Дар'ї Сергіївни. Можна констатувати, що представлена робота є самостійним студентським дослідженням, яке має завершений характер. Студентка продемонструвала вміння формулювати мету та завдання роботи, обирати адекватні методи та репрезентативне коло джерел для роботи, робити об'єктивні висновки. Робота відповідає усім вимогам, що пред'являються до дипломних робіт за ОКР «бакалавр» і може бути рекомендована до захисту з оцінкою 95 балів.

Керівник,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин і аудиту

В.О. Пашков